

T.C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT YÜKSEK LİSANS

1873-1929-1973 KRİZLERİ VE İKTİSAT OKULLARININ
ÇÖZÜM YAKLAŞIMLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MERYEM POLAT

TEZ DANIŞMANI

PROF.DR. M. SELİM ERDOĞAN

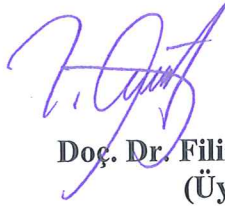
GAZİANTEP – 2016

KABUL VE ONAY

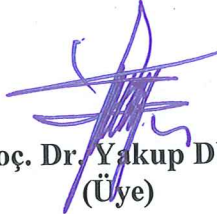
Meryem POLAT tarafından hazırlanan "1873, 1929, 1973 Krizleri ve İktisat Okullarının Çözüm Yaklaşımı" başlıklı bu çalışma 12/12/2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucu başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Selim ERDOĞAN
(Başkan)

Doç. Dr. Filiz GÖLPEK
(Üye)

Yrd. Doç. Dr. Yakup DURMAZ
(Üye)

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum. 12.12.2016

Doç. Dr. Mazlum ÇELİK
Enstitü Müdürü

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “1873-1929-1973(Petrol) Krizleri ve İktisat Okulların Çözüm Yaklaşımı” başlıklı çalışmanın tarafımda, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve onurumla doğrularım.

12.12.2016

Meryem POLAT

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, üç iktisadi krize başlıca iktisat okullarının çözüm yaklaşımı üzerine değerlendirilmeleridir. Bu değerlendirmeler yapılırken öncelikli olarak 1873 krizi, 1929 Ekonomik buhranı, 1970' lerde ortaya çıkan petrol krizi üzerinde durulmuştur. Krizlerin ortaya çıkışı nedenleri yayılması ve sonuçları incelenerek ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Başlıca krizler içinde ilk ortaya çıkan 1873 krizi olmuştur. Bu kriz dünyada etki alanı geniş olan ilk kriz olarak göze çarpmaktadır. Bu krize ilişkin klasik akımın bir takım çalışmaları olmuştur. Daha sonra krizlerin en büyüğü olarak nitelendirilen 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ortaya çıkmıştır. Kriz ABD'de başlayarak kısa sürede tüm dünyaya yayılmış ve tarihin en büyük krizi olmuştur. Keynes krize ilişkin çözüm yaklaşımlarıyla kısa sürede aynı zamanda devlet müdahalesinin gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. 1973' te başlayan petrol krizi stagflasyona yol açarak hem enflasyona hem de işsizliğe sebep olmuştur.

Anahtar kelimeler: Keynes, klasik okul, kriz, ekonomik buhran, petrol krizi.

ABSTRACT

The aim of this study is to evaluate the three economic arguments mainly on the solution approach of economics schools. When these assessments were made, the emphasis was primarily on the 1873 crisis, the 1929 economic crisis, and the oil crisis that emerged in the 1970s. The reasons for the emergence of crises have been tried to be revealed by examining the causes of their spread.

It was the 1873 crisis that first appeared in major crises. This crisis is the first crisis in the world that has a wide range of influence. The classical movement of this crime has been a number of studies. Later, the 1929 World Economic Crisis emerged, considered the greatest of crises. The crisis began in the United States and quickly spread throughout the world and became the biggest crisis in history. In the short run, Keynes revealed the necessity of state intervention at the same time with solution approaches. The oil crisis that started in 1973 caused stagflation and caused both inflation and unemployment.

Keywords: Keynes, classical school, crisis, economic crisis, oil crisis.

ÖNSÖZ

Son yıllarda yaşanan ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, uluslararası alanda ticari ilişkilerin hızla gelişmesini sağlamıştır. Mal ve sermaye piyasalarının serbestleşmesi, küreselleşmenin hız kazanmasına neden olmuş, ülkeler arasındaki uzaklıkların önemi kalmamıştır. Böylesi bir ortamda bir ülkede yaşanan gelişmeler, diğer ülkeleri de etkisi altına almaya başlamıştır. 1873, 1929 ve 1973 yıllarında uluslararası düzeyde ortaya çıkan finansal krizler, ülkemizi de etkilemiştir. Bu çalışma ile finansal krizlerin Türkiye'ye olan etkileri anlatılmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmayı sonuçlandırmamda görüşleri ile katkıda bulunan ve desteğini esirgemeyen saygıdeğer danışmanım sayın Prof. Dr. M.Selim ERDOĞAN'a şükranlarımı sunarım. Çalışmama yaptığı katkılardan dolayı değerli arkadaşım Serkan AKDAMAR'a teşekkür ederim.

Her zaman olduğu gibi bu çalışmamda da yanımda yer alan benden maddi manevi desteklerini hoşgörülerini esirgemeyen ve beni bu günlere getiren ve varlıklarıyla güç aldığım sevgili Annem ve Babama teşekkür ederim.

Gaziantep, 2016

Meryem POLAT

İÇİNDEKİLER

Sayfa no

ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
TABLolar LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR.....	ix
1. GİRİŞ.....	1
2. KRİZ KAVRAMI VE TANIMLAR.....	2
2.1.Ekonomik Kriz Türleri.....	3
2.1.1.Reel Sektör Krizi	3
2.1.2.Finansal Krizler.....	3
2.1.2.1.Bankacılık Krizi	4
2.1.2.2.Döviz Krizi.....	5
2.1.2.3.Borsa Krizi.....	6
2.2.Krizlerin Kapsamı	6
2.2.1.Ulusal Ekonomik Kriz.....	6
2.2.2.Bölgesel Ekonomik Kriz.....	7
2.2.3.Küresel Ekonomik Kriz.....	7
2.3.Ekonomik Krizlerin Etkileri	7
2.3.1.Kısa Dönemdeki Etkileri.....	7
2.3.1.1.Borsa Üzerindeki Etkileri.....	7
2.3.1.2.Döviz Kurları Üzerinde Etkileri.....	8
2.3.1.3.Faiz Oranların Üzerinde Etkileri.....	8
2.3.1.4.Altın Fiyatları Üzerinde Etkileri.....	9
2.3.1.5.Petrol Fiyatları Üzerinde Etkileri.....	9
2.3.2.Uzun Dönemdeki Etkileri.....	10
2.3.2.1.Ekonomik Büyüme Üzerinde Etkileri.....	10
2.3.2.2. İstihdam Üzerinde Etkileri.....	10
2.3.2.3.Fiyatlar Genel Düzeyi Üzerinde Etkileri.....	10
2.3.2.4.Gelir Dağılımı Üzerinde Etkileri.....	10
2.3.2.5.Ödemeler Bilançosu Üzerinde Etkileri.....	11

2.3.3.Psikolojik Etkileri.....	11
3. BAŞLICA İKTİSAT OKULLARIN ANALİZİ.....	13
3.1.Klasik İktisat Okulu.....	13
3.2.Neo Klasik Okul.....	14
3.2.1.Okulun Ortaya Çıkışı.....	14
3.2.2.Okulun Varsayımı.....	15
3.3.Keynesyen Okulu	16
3.3.1.Okulun Ortaya Çıkışı.....	16
3.3.2.Okulun Varsayımları.....	16
3.4.Monetarist Okulu.....	18
3.4.1.Okulun Ortaya Çıkışı.....	18
3.4.2.Okulun Varsayımı.....	18
3.5.Arz Yanlı İktisat Okulu.....	20
3.5.1.Okulun Ortaya Çıkışı.....	20
3.5.2.Okulun Varsayımı.....	20
3.5.3.Haldun-Laffer Etkisi.....	21
3.6.Yeni Klasik Okul	21
3.6.1.Okulun Ortaya Çıkışı.....	21
3.6.2.Okulun Varsayımı.....	22
3.7.Yeni Keynesyen Okul.....	23
3.7.1.Okulun Ortaya Çıkışı.....	23
3.7.2.Okulun Varsayımı.....	23
3.8.Reel Konjonktür Okulu.....	24
3.8.1.Okulun Ortaya Çıkışı.....	24
3.8.2.Okulun Varsayımı.....	25
3.9.Anayasal İktisat Okulu	26
3.9.1.Okulun Ortaya Çıkışı.....	26
2.9.2.Okulun Varsayımı.....	27
3.10.Post Keynesyen Okul.....	28
3.10.1.Okulun Ortaya Çıkışı.....	28
3.10.2.Okulun Varsayımı.....	29
4. BAŞLICA İKTİSADİ KRİZLERİN GENEL ANALİZİ.....	30
4.1. 1873 Krizinin Genel Analizi.....	30
4.1.1. 1873 Krizinin Çözüm Yaklaşımları.....	31

4.2.1929 Krizi.....	32
4.2.1. 1929 Krizinin Nedenleri.....	32
4.2.2. 1929 Krizinin Yayılması.....	33
4.2.3. 1929 Krizinin Etkileri.....	34
4.2.4. 1929 Krizine Çözüm Yaklaşımları.....	35
4.2.4.1.Büyük Buhrana Klasik Ekolün Yaklaşımı.....	35
4.2.4.2.Büyük Buhrana Keynesyenin Çözüm Yaklaşımı.....	36
4.2.4.3.Monetaristlerin Krize Yaklaşımı.....	38
4.3.Petrol (1973) Krizi.....	39
4.3.1.Petrol Krizinin Nedenleri.....	39
4.3.2.Petrol Krizinin Yayılması.....	41
4.3.3.Petrol Krizinin Etkileri	42
4.3.3.1.Batılı Endüstri Devletleri ve Kriz.....	44
4.3.3.2.Az Gelişmiş Ülkeler ve Kriz	45
4.3.4.Krizden Çıkış Politikaları	47
4.3.4.1.Monetarist Okul Çözüm Önerileri	47
4.3.4.2.Arz Yanlı İktisat Okulları Çözüm Önereleri	48
4.3.4.3.Neoliberal Politikalar	49
SONUÇ.....	51
KAYNAKLAR.....	52

TABLÖLAR LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1: Petrol Krizi Sonrası Gelişmekte Olan Ülkelerin Borç Göstergeleri 46

KISALTMALAR

- GSMH** : Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH : Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
OPEC : Petrol İhraç eden Ülkeler Örgütü
FED : ABD Merkez Bankası
YKM : Yeni-klasik Makroiktisat
OECD : Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
ABD : Amerika Birleşik Devletleri
IMF : Uluslararası Para Fonu
GOÜ : Gelişmekte Olan Ülkeler

1.GİRİŞ

Yirminci yüzyılın iki paylaşım savaşı arasında kalan dönem hem Avrupa hem de Amerika için ekonomik kriz dönemi olmuştur. Bu dönemde sürekli ve yaygın halde yaşanan işsizlik ve durgunluk gibi büyük bir meseleyle karşı karşıya kalmış olan piyasa ekonomilerinin önü tıkanmıştır.

1873 krizi diğer adıyla 'Uzun Depresyon' olmuştur. 24 Ekim 1929 krizi 'Kara Perşembe' olarak hafızalara yerleşen en büyük buhran olmuştur. 1973'te petrol krizi yaşanmıştır. Krizlerin başta gelişmiş olan ülkeler olmak üzere gelişmekte olan ülkelerde de krizlerin etkileri ağır bir şekilde hissedilmiş ve doğal olarak durgunluk dönemleri yaşanmıştır.

Krizin birçok nedeni vardır fakat en göze çarpanı ABD borsasında gayrimenkul balonun patlaması ve klasik okulun işlerliğinin kaybedilmesidir. Klasik okulun birçok varsayımı özellikle savaş öncesi ve savaş sonrası krize ilişkin yanlış öngörülerde bulunması krizin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu krizle beraber klasik okul gözden düşmüş ve yerine krize ilişkin ilk sistematik çalışmayı yapan keynesyen okul ortaya çıkmıştır. Keynes krize ilişkin çözüm yaklaşımlarıyla kısa sürede aynı zamanda devlet müdahalesinin gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Keynesyen okul 1970' lerde ortaya çıkan petrol krizine çözüm getirmemesinden yani krize ilişkin mantıklı açıklama yapamayınca monetarist okul mensuplarınca ağır eleştirilere maruz kalmıştır.

Krizleri aşmak için Avrupalı ve Amerikalı iktisatçılar kapsamlı çalışmalar içerisine girmişlerdir. Görüş ayrılıklarına dayalı olarak birbirinden farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bu görüşlerin gerçekleşen krizden kurtulma şekilleri ifade edilmiş ve bazıları hayata geçirilmiştir. Hayata geçirilen bu görüşler belirli bir zaman dilimi için yeterli olmuştur.

Bu çalışma giriş sonuç olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde kriz kavramı, kriz türleri ve krizlerin etkileri üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın üçüncü bölümünde belli başlı iktisat okullarının ortaya çıkışı ve etkileri anlatılmaya çalışılmıştır.

Dördüncü bölümde ise; İktisadi krizlerin genel analizi, ortaya çıkışı, çözüm yolları ve iktisadi okulların çözüm yolları üzerinde durularak çalışma tamamlanmıştır.

Çalışma mümkün olduğu ölçüde yayınlanmış araştırmalara, raporlara, istatistiklere, dergi ve makalelere dayandırılmıştır. Konuyla doğrudan ilgili yayınlardan yararlanılmıştır.

2.KRİZ KAVRAMI VE TANIMLAR

Bu ana başlık altında kriz kavramı, kriz türleri ele alınacaktır. Bu bakımdan krizlerin kapsamı, krizlerin borsa üzerindeki, döviz, altın, petrol ve ekonomi üzerindeki kısa ve uzun dönem etkileri ayrıca psikolojik etkileri üzerinde durulacaktır.

Kriz çeşitli bilim dallarında ve aynı zamanda günlük konuşma dilinde çok yaygın olarak kullanılan kavramlardan birisidir. Etimolojik kökeni Yunanca "krisis" kelimesine dayalı olan kriz kelimesi, özellikle tıp biliminde çok yaygın bir kullanıma sahiptir ve genel olarak "aniden ortaya çıkan bir hastalık belirtisi" ya da "bir hastalığın çok ileri bir safhaya ulaşması" anlamına gelmektedir (Aktan, 2001: 1; Ay, 2011).

Kriz, sosyal bilimler alanında çoğu kez "buhran" ve "bunalım" kelimeleri ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Ekonomik kriz, mali kriz, finansal kriz, siyasi kriz, hükümet krizi, ahlak krizi vb. kavramlara sadece günlük dilde değil, bilimsel terminolojide de çok sık rastlanmaktadır. Sosyal bilimler açısından kriz kavramının tanımını yapmak hiç de kolay değildir. İçinde bulunulan durumun ya da karşı karşıya kalınan olayların ne derece "kriz" olduğu kişiden kişiye değişebilmektedir. Herhangi bir durumu kriz olarak adlandırabilmek için krizin temel unsurları ya da özelliklerinin bilinmesinde yarar bulunmaktadır (Aktan, 2001: 2; Ay, 2011).

Kriz, önceden bilinmeyen ya da öngörülemeyen bazı gelişmelerin makro düzeyde devlet; mikro düzeyde ise firmaları ciddi olarak etkileyecek sonuçlar ortaya çıkarmasıdır. Sadece ani ve beklenmedik bir anda ortaya çıkan olumsuz gelişmeleri kriz olarak adlandırmak doğrudur. Yoksa normal süreç içerisinde ortaya çıkan her soruna kriz demek doğru değildir. Kriz, bu açıdan beklenmedik biçimde ortaya çıkan "ciddi bir sorun" olarak düşünülmelidir. Rutin gelişmeler ve sorunlar "kriz" değildir. Krizin en önemli özelliği önceden tahmin edilemeyen ya da bilinmeyen bir anda ortaya çıkmasıdır (Altuntepe, 2008: 130; Ay, 2011).

Ekonomik kriz genel olarak; piyasada bulunan mallarda, hizmetlerde, bu mal ve hizmetlerin üretiminde kullanılan üretim faktörleri ile farklı piyasalarda meydana gelen ekonomik faaliyetlere göre normal olmayan aşırı dalgalanmaları ifade eder. Temel anlamda ekonomik krizler, reel sektör ve finansal sektör krizleri olmak üzere iki ana başlık altında sınıflandırılmaktadır. Bu ana başlıkların içerisinde yer alan kriz türleri olarak bankacılık krizi, dış borç krizi, döviz krizi ve borsa krizi gibi türleri saymak mümkündür (Altuntepe, 2008: 130; Ay, 2011: 5).

2.1 Ekonomik Kriz Türleri

2.1.1. Reel sektör krizi

Reel sektör krizleri; mal, hizmet ve işgücü piyasasında ciddi daralmalar şeklinde ortaya çıkan kriz türüdür. Eğer mal ve hizmet piyasalarındaki fiyat artışları belirli bir sınırın üstündeyse, bu durum enflasyon krizi olarak adlandırılmaktadır. Diğer bir reel sektör krizi olan durgunluk krizi, fiyatlar genel seviyesindeki artışların, ekonomide yatırımları teşvik edecek düzeyin altında gerçekleşmesi olarak tanımlanabilir. Bir başka reel kriz türü olan işsizlik krizi ise, emek piyasasındaki işsizlik oranlarının alışılmış seviyenin üzerinde oluşması şeklinde tanımlanabilir (Kibritçioğlu, 2001: 174; Ay, 2011: 5).

2.1.2. Finansal krizler

Finansal krizler, döviz ve hisse senedi piyasalarında şiddetli fiyat dalgalanmaları veya bankacılık sisteminde bankalara geri dönmeyen kredilerin aşırı derecede artması ile ortaya çıkar (Kınaytürk, 2006: 15; Ay, 2011: 5).

Finansal krizler, finansal piyasaların, etkinliğini kaybetmesi şeklinde de tanımlanabilir. Finansal piyasaların en önemli işlevi fonları, en iyi getiriye sağlayacak yatırım alanlarına aktarmaktır. Bu aktarım mekanizmasını kuran sistem, finansal sistemdir (Kuran, 2006: 5). Ekonomide kamu, cari işlemler ve tasarruf açığının artması ekonominin yapısını olumsuz olarak etkiler. Genişletici para ve maliye politikaları bu açıkların nedenidir. Kamu ve tasarruf açığının artması faiz oranını artırır, yerli parayı devalüendirir. Açıkların çok artması devalüasyon beklentisini artırır. Devalüasyon beklentisindeki süreklilik döviz fiyatını ve talebini arttırarak finansal krize neden olur (Kınaytürk, 2006: 15; Ay, 2011: 5).

Finansal krizler ekonominin reel kesimi üzerinde tahrip edici etkiler yaratabilen ve piyasaların etkin işleyiş gücünü bozan finansal piyasa çöktüşleridir. 1990'lı yılların başından itibaren dünyanın çeşitli ekonomilerinde değişik finansal krizler yaşanmıştır. 1994-1995 yıllarında Latin Amerika Ülkeleri'nde ortaya çıkan Tekila Krizi, 1997'de Tayland parasının devalüe edilmesiyle başlayan Güneydoğu Asya Krizi, 1998 yılında meydana gelen Rusya ve Brezilya Krizi, 2000-2001 yıllarında Türkiye'de yaşanan krizler ve 2001 yılında Arjantin ekonomisinin yaşadığı kriz, finansal krizlere örnek olarak gösterilebilir (Doğan, 2005: 3; Ay, 2011: 5).

Ekonomideki finansal dengesizliklerin tümünün krize neden olacağını söylemek.

oldukça zordur. Dengesizliklerin ekonomik krize yol açıp açmaması, büyük ölçüde dengesizliklerin giderilmesinde uygulanan politikaların güvenilirliğine ve ülkenin finansal sisteminin sağlıklı işlemesine bağlıdır. Tüm bu faktörler, ekonominin krize duyarlılığını belirlemektedir. Dolayısıyla finansal krizler, ekonomilerin kırılganlık derecesinin artmasına bağlı olarak, ekonomik veya finansal düzensizliklerin bir sonucu olarak ele alınmalıdır (Işık ve diğerleri, 2004: 47; Ay, 2011: 5).

Finansal krizlerde, banka ve işletmelerin bilançolarında oluşan uyumsuzluklar büyük önem taşımaktadır. Bilançolarda gözlenen aktif-pasif dengesizliklerinin en önemli nedeni parasal uyumsuzluktur. Spekülatif sermaye hareketlerinin başrol oyuncuları spekülörler için bir finansal piyasadan çıkış, bu piyasaya karşı güvensizliğin ortaya çıkması ile başlar. Para spekülörünün güveninde çöküş, ekonominin bankaları ve çalışan firmaları geniş ölçekli bir parasal uyumsuzluktan rahatsız olduğunda bir finansal krize dönüşür (Akalin ve Uçak, 2007: 256-257; Ay, 2011: 5).

2.1.2.1. Bankacılık krizi

Bankacılık krizi, finansal sisteme olan güvenin sarsılması sonucu tasarruf sahiplerinin mevduatlarını geri çekmek için bankalara hücum etmeleri durumunda ortaya çıkar. Bankaların bu talepleri yerine getirmemeleri ile mali panik, krize dönüşmüş olur (Kuran, 2006: 5).

Bankalardan büyük oranda mevduat çekilmesi, banka bilançolarının kötüleşmesi, aktif kalitesinin bozulması, geri dönmeyen kredilerin artması ve menkul kıymet piyasalarındaki dalgalanmalar bankacılık krizlerinin temel nedenleri olmaktadır (Doğan, 2005: 5; Ay, 2011: 5)

Banka, müşterilerinin ne zaman paraya ihtiyaçları olacağını önceden kestiremediği için, likidite bankalar açısından büyük önem taşır. Bankaya hücumun önlenmesine yönelik en önemli mekanizmalarından biri mevduat sigortası kurumudur. Bu yöntemde, merkez bankası, hazine veya doğrudan devlet, ticari bankalarındaki bazı veya tüm mevduatı bankanın batma riskine karşı sigorta eder, bu durum yatırımcı açısından devlet garantisidir. Bunun karşılığında ise üye bankalardan prim alır. Genelde, mevduat sigortası banka hücumlarını önlemekte başarılı olmuştur. 1980'lere kadar sık sık banka hücumlarına sahne olan ABD'nde mevduat sigortası sisteminin kurulması ile birlikte bir iki istisna dışında bankaya hücum ortadan kalkmıştır (Yahşi, 2006: 12; Ay, 2011: 5).

Krize uğrayan Asya ülkelerinde 1990'lı yılların ilk yarısından itibaren bankacılık sistemini denetleme ve düzenleme mekanizmalarında iyileşmeler başlamakla

birlikte, bu ilerlemeler yeterli olmamış Asya ülkeleri 1997 yılında krize sürüklenmiştir.

Bütün bunlara finansal kurumların risk yönetimindeki başarısızlıkları da eklenince kötü kredilerin oranında büyük artışlar görülmüştür. Yükselen piyasa ekonomilerindeki bankacılık krizlerinin en önemli sonuçlarından bir tanesi, banka sahipliğinin yapısında meydana gelen değişim olarak gösterilmektedir. Bankaların ifasına dair endişe veya korku ve kredi sözleşmelerinin kısır döngüsü, pek çok hükümeti, ya sıkıntıda bulunan bankalara el konulması ve bunların daha sonra tekrar özel sektöre devri ya da banka birleşmelerinin teşviki veya yabancı mülkiyetine geçmesi şeklindeki müdahale yollarını kullanmaya mecbur etmektedir (Atik, 2005: 75; Ay, 2011: 5).

Banka krizleri reel kesime ciddi zarar vermektedir. Bunun nedeni ise; işletmelerin faaliyetlerinde kredi kullanmasıdır. Bankalar, devlet güvencesine dayanarak verimli olmayan krediler kullanabilmektedirler. Bu durum bankacılık sistemine zarar verdiği gibi yabancı yatırımları da kaçırmaktadır. Bankalar finansal kesimin en önemli ögesini oluşturur. Bankaları sağlıklı olmayan ülkelerde istikrar sağlanamaz, refah düzeyi arttırılmaz ve uzun süreli yabancı sermaye yatırımları olmaz. (Kınaytürk, 2006: 19; Ay, 2011: 5)

2.1.2.2. Döviz krizi

Bir ülkenin parasına yönelik spekülasyon saldırıları olması, bunun sonucunda ulusal paranın devalüe edilmesi veya serbest piyasada değerini hızla ve önemli ölçüde yitirmesi ile başlayan, genellikle ekonomi otoritelerinin parayı çöküşten kurtarmak için iç faizleri arttırmak ve/veya uluslararası rezervlerini büyük ölçüde harcamak zorunda kalması şeklinde gelişen krizler döviz krizi olarak tanımlanır. Döviz krizi yerel para biriminin ani ve hızlı değer kaybına uğraması şeklinde ortaya çıkmaktadır (Yahşi, 2006: 5; Ay, 2011: 5).

Döviz krizi her zaman olmasa da çoğunlukla sabit, yarı sabit döviz kuru standartları altında, Para kurulu uygulamasında veya ülke parasından kaçış durumunda ortaya çıkar. Sabit döviz kuru sisteminin uygulanmasında ve kurun belirlenmesinde çok dikkatli olunması gerekmektedir. Sabitlenmiş döviz kuru sistemi ileride, cari işlemler dengesine bağlı olarak ülke parasına yönelik spekülasyon ataklarına yol açmaktadır. Bu ataklar, ülkenin döviz rezervlerinin erimesine ve ekonomi yönetimini, yeni bir döviz kuru sistemini belirlemeye zorlamaktadır. Yeni döviz kuru sistemi genellikle dalgalı döviz kuru olmaktadır (Doğan, 2005: 5; Ay, 2011: 5).

Sabit kur politikasında, döviz kurundaki spekülasyon atakları önlemek üzere döviz kurları sabit tutulur. Keyfi olarak para basılmaz, kamu harcamaları kontrol altına alınır.

Dikkatli ve titizlikle uygulanırsa enflasyon kontrol altına alınabilir. Sabit kur politikası uygulaması, öte yandan ekonomide ülke parası yerine dövizin yaygın kullanımına sebep olur. Ülke de enflasyon var ise dövize olan talep artmaktadır. Çünkü TL, hisse senedi, tahvil gibi kâğıtların ve mevduatların değerini enflasyon eritmektedir. Dövizler ise enflasyon karşısında ki değerini korur. Bu yüzden halk TL yerine dövize yönelir. Dövize yönelmenin önüne geçmek için enflasyonu kontrol altına almak gerekir. Enflasyonun hızı kesilince TL bolluğu yaratmamak gerekir. Döviz çıpasına dayalı sistemde enflasyon konusunda olumlu gelişmeler olmasına rağmen, yerli paranın değer kazanması sonucu cari açık büyümektedir. Sabit kurdan çıkamayan ülkeler finansal krize doğru sürüklenirler (Kınaytürk, 2006: 20; Ay, 2011: 5).

2.1.2.3 Borsa krizi

Borsa krizi, borsada işlem gören menkul kıymetlerin fiyatlarında ki yüksek oranlı düşüşler olarak tanımlanabilir. Borsa'nın yükselişe geçmesi ekonomiye olan güveni, ekonomik parametrelerin olumlu bir seyir içinde olduğunu yansıtırken, borsadaki büyük değer kayıpları ekonomide bazı şeylerin rayında gitmediği konusunda önemli bir gösterge olarak görülmektedir (Doğan, 2005: 6; Ay, 2011: 5).

2.2. Krizlerin Kapsamı

2.2.1. Ulusal ekonomik kriz

Kapitalizm, küreselleşmeden önce çoğu kriz çıktığı ülkeyle sınırlı kalırdı. Bunun belki de en büyük istisnası 1929 büyük dünya krizidir. Bununla birlikte o dönemde dünyanın önemli bir bölümü sosyalist sisteme bağlı olduğu ve piyasa ekonomisinin dışında bulunduğu için krizin bütün dünyayı kapsamı söz konusu olmamıştır. Bugün bile bazı krizler çıktığı yerle sınırlı kalabiliyor. Eğer krizin çıktığı ülke görece olarak küçük bir ekonomiye ve dünya ticaretinde küçük bir paya sahipse kriz o ülkeyle ve yakın ekonomik ilişki de bulunduğu ülkelerle sınırlı kalabiliyor. Buna bir örnek olarak 2001 Türkiye krizi verilebilir. Türkiye'deki bankacılık krizi Rusya ile Türkiye'ye komşu Ortadoğu ülkelerinde bazı etkiler yaratmış, ondan öteye bir sıçraması olmamıştır (Eğilmez, 2009: 52; Ay, 2011: 5).

2.2.2. Bölgesel ekonomik kriz

Bazen bir ekonomide başlayan kriz ilişkili öteki ekonomilere de sıçrayarak bir bölgesel kriz halini alabiliyor. Buna bir örnek olarak 1997 Asya krizini verebiliriz. Bu krizde Tayland' da başlayan krizin Singapur ve Hong Kong gibi bölgenin güçlü ekonomilerine de sıçramış olmasının altında yatan başlıca neden, yatırımcıların o bölgeyi ayrı ayrı devletler olarak değil de bir bütün olarak görmesinden kaynaklanmıştır. Sonuçta kriz bütün bölgeye ve bütün işlemlere yayılmış, hatta küreselleşme eğilimi göstermiştir (Eğilmez, 2009: 52-53; Ay, 2011: 5).

2.2.3. Küresel ekonomik kriz

Sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ve kapitalizmin küreselleşmesiyle birlikte özellikle büyük ekonomilerde çıkan ekonomik krizler küresel alana kolaylıkla ve hızla yayılır olmuştur. Yani dünyanın artık neredeyse onda dokuzu piyasa ekonomisi sistemi içinde ve sermaye hareketlerini serbest bırakmış konumda olduğu için krizin yayılması çok daha büyük bir olasılık haline gelmiştir. Buna örnek olarak 2007 yılında ABD' de ortaya çıkan mortgage kredileri krizi olarak başlayan ve benzer nedenlerle İngiltere' ye sıçrayan ekonomik kriz 2008 yılının ikinci çeyreğinde küresel bir krize dönüşmüştür. Başlangıçta bu krizin Çin, Hindistan, Rusya ve Brezilya olmak üzere gelişme yolundaki ülkeleri pek etkilemeyeceği düşünülürken, bu tahmin gerçekleşmemiş ve bütün ülkeler krizden etkilenmişlerdir (Eğilmez, 2009: 53; Ay, 2011: 5).

2.3. Ekonomik Krizlerin Etkileri

2.3.1. Kısa dönemdeki etkileri

2.3.1.1. Borsa üzerinde

Günümüzde borsalar, soyut pazarlardır. Satıcı, elinde bulunmayan bir malı, bedelini ödenmeyen bir alıcıya satabilir. Satış akdi sözle yapılır. Alıcı ve satıcı, menkul kıymetler borsasına giremezler. İşlemler profesyonel bir aracının hizmetinden yararlanılarak gerçekleştirilir. Finansal globalleşme olarak artan kısa vadeli sermaye akımlarının önemli bir sonucu reel getirilerin önemini yitirerek spekülatif güdülerin üretken yatırımlara doğru bir eğilim olması sermaye kontrolünü engellemesi ile birlikte sermaye piyasalarında krizler meydana gelmektedir. Bu krizler zamanla uluslararası bir nitelik haline gelerek ulusal makro ekonomik politikadaki denetimi güçleştirir (Arslan,

2006: 12; Ay, 2011: 15).

Ekonomilerde kriz döneminde ve krize yakın tarihte borsalarda suni bir artış olmaktadır. Kriz dönemlerinde menkul kıymet borsalarına en fazla etken olan değişken piyasa faiz ortamıdır. Çünkü değişken faiz oranları ile gelecekteki nakit girişleri konusundaki bekleyişlerde değişmektedir. Krizden çok kısa bir süre önce artmaya başlayan faiz oranları ve özellikle de kısa dönemli faiz oranları belirsizlik ile risk yükünü almış olan menkul kıymet borsalarından fonların kaçışına neden olmaktadır (Arslan, 2006; Ay,2011: 15).

2.3.1.2. Döviz kurları üzerinde

Döviz kuru rejimlerinin krizler ile ilişkisi, kriz yaşayan ülkelerin çoğunluğunun sabit ayarlanabilir kur rejimlerini tercih etmeleri ve ani sermaye çıkışı nedeni ile kur rejiminin devam ettirilemeyip, yüksek devalüasyonlarla sonuçlanmasından kaynaklanmaktadır. Döviz kuru krizlerine ilişkin değişiklikler, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre farklılık göstermekle birlikte, bankacılık krizleri ile ikiz krizlerin, özellikle gelişmekte olan ülkeler, diğer az gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında, daha çok sermaye hareketliliğine maruz kalmaktadır. Bu nedenle, finansal kırılganlık bu ülkelerde daha fazladır (Yanar, 2008: 267; Ay, 2011: 16).

2.3.1.3. Faiz oranları üzerinde

Globalleşen ekonomiler yurt içinde ve uluslararası düzeyde dengenin oluşmasında en önemli değişkeni faiz paritesi olarak kabul etmektedir. Globalleşme sürecinde faiz haddi de spekülatif para hareketlerinin temel belirleyicisi olmaktadır. Bu sürece bağlı olarak, yükselen faiz oranları tasarrufları yeterli ölçülerde teşvik edemediği gibi, maliyet artışlarına neden olarak enflasyon oranını istikrarsızlık yaratıcı bir faktör haline gelmektedir. Bir ekonomide beklenmeyen enflasyon oranı ne kadar yüksek ise nominal faiz de o ölçüde yüksek olmaktadır. Enflasyon ile mücadele çabaları dâhilinde ülkeler zaman zaman daha yüksek faiz ortamına sürüklenebilmektedir. Bu durumda bütçe açıklarını kapamaya yönelen ekonomilerde iç borç stokunun piyasa faiz ortamına rakip sağlayacak orandaki faiz oranları hazinenin finansman maliyetlerini artırmaktadır. Dolaylı olarak enflasyon yükselmektedir. Faiz oranlarının maliyeti krizi artırır (Arslan, 2006 ; Ay, 2011: 16).

2.3.1.4. Altın fiyatları üzerinde

Altın tüm dünyada işlem gören finansal bir emtiadır ya da varlıktır. Tüm dünyada altın fiyatları belirlenir. Yerel olarak altın fiyatları belirlenmez. Tüm dünyada altın fiyatları sürekli değişir, hareket halindedir. Bir gram altın fiyatı tüm dünyada 24 saat esası baz alınarak fiyatı oluşur. Anlık fiyatlar değişir ve hızlı bir şekilde nakitte çevrilebilir. Kısaca tüm dünyadaki ekonomik gelişmeler altın fiyatlarını etkiler. Altın fiyatlarına en etkili yön veren ülke ABD'dir (Ay, 2011: 17).

Uluslar arası piyasalarda altının değeri dolar ile ifade edilir. Buna bağlı olarak doların değerinin düşmesi veya yükselmesi altın fiyatları üzerinde etkilidir. Dolar euroya göre değer kazandığında altın fiyatları düşerken, dolar Euro karşısında değer kaybederse altın fiyatları yükselmektedir. Türkiye'de ise dolar kurunun değeri altın fiyatları üzerinde etkileyici olmaktadır. Enflasyonla ilgili değer ve beklentiler de altın fiyatları üzerinde etkilidir. Kriz ortamlarında altın her zaman güvenli bir sığınak olmuştur. Altın her zaman likidite edilen ve kendinden menkul bir yatırım aracıdır. Dünyanın her yerinde karşılığı alınabilmektedir (Ay, 2011: 17).

2.3.1.5. Petrol fiyatları üzerinde

Son yıllarda gelişmiş yada gelişmekte olsun ekonominin en önemli sorunlarından birisi, uluslararası piyasalarda petrol fiyatının aşırı artış göstermesidir. Dünya petrol arzını ve fiyat oluşumunu etkileyen başlıca faktörler arasında; ülkelerin stratejik petrol rezervleri, üretici ülkelerin ellerindeki stok miktarı, üretim ve taşıma maliyetleri, mevsim koşulları, OPEC, IEA, ABD, Büyük Petrol Şirketlerinin strateji ve yatırım programları yer almaktadır. Fiyatın oluşmasında talep yönünden etki eden faktörler arasında; ekonomik gelişme, bölgesel ekonomik-siyasal-askeri faaliyetlerdeki karışıklıklar, enerji sağlama güvenliğindeki beklentiler ve ulaştırma sektöründe daha kaliteli petrol ürünlerine olan gereksinimin artması yer almaktadır. Ekonomik kriz dönemlerinde petrol fiyatlarındaki düşüşün başlıca nedeni krizin ülke ekonomilerini durgunluğa itmesi ve petrol talebinin hızla düşeceği beklentisidir (Bayraç, 2008; Ay, 2011: 18).

2.3.2. Uzun dönem etkileri

2.3.2.1. Ekonomik büyüme üzerinde

Krizin ilk etkilerinden biri de ekonomik büyüme üzerindeki etkisidir. Kriz dönemlerinde tüm ekonomik göstergeler olumsuz yönde etkilenir. Başta üretim olmak üzere gelir ve harcamalar azalır. Ekonominin kötüye gitmesi GSMH'yı kötü yönde etkiler. Bilindiği üzere büyüme hızı ülkenin GSMH'sindeki artışı ölçen bir göstergesidir. GSMH'nin kötüye gitmesi ülkenin büyüme hızının yavaşlamasına neden olur (Ay, 2011: 18).

2.3.2.2. İstihdam üzerinde

Ekonomik krizlerin belki de en önemli sonucu kriz nedeniyle pek çok kişinin işsiz kalmasıdır. Kriz olduğunda işverenler karlarını korumak için, işçilere verdikleri ücretler için ayrılan payı azaltma yoluna gitmektedirler. Bunu da ya işçi sayısını azaltarak yani işten çıkarma yada işçilerin ücretlerini doğrudan düşürme yoluyla yaparlar. Kriz dönemlerinde işsizlik oranının artışıyla doğru orantılı olarak eksik istihdamın arttığı görülmektedir. İstihdamdaki verimlilik artışı krizlerin ülkelerin işgücü üzerinde yarattığı olumlu etkilerden birisi olmakla birlikte, gelişmekte olan ülkeleri serbest piyasa ekonomisine dönüştürdüğünün de önemli bir kanıtıdır (Erdoğan, 2006: 55; Ay, 2011: 19).

2.3.2.3. Fiyatlar genel düzeyi üzerinde

Bir finansal kriz yaşayan ülkede yapılan devalüasyonların, hemen ilk etkisi ulusal para cinsinden ülkeye ithal edilen malların fiyatlarını yükseltmektedir. Gıda ürünlerinin fiyatları birçok ülkede gıda harici ürünlerin fiyatlarından daha fazla artmaktadır. Enflasyon oranlarındaki durum ise, ülkelerin uygulamış olduğu para ve maliye politikalarına göre değişim göstermektedir. Enflasyon sadece reel gelirleri aşındırmakla kalmaz, menkul kıymetler borsalarının çökmesiyle birlikte tasarruf sahiplerinin ellerindeki hisselerin değerlerinin de düşmesine neden olur. Bununla birlikte, yüksek fiyat seviyesi, düşük reel ücretler yoluyla işgücü piyasasına sirayet eder ve işsizliğe neden olur (Erdoğan, 2006: 57; Ay, 2011: 19).

2.3.2.4. Gelir dağılımı üzerinde

Kriz yaşayan ülkelerde artan borç yükü, faiz oranlarını yükseldiği ve ülke kaynaklarının dışarı çıkması neticesinde ülke yoksullaşmaktadır. Faiz oranlarındaki artış ve

benzer nedenlerle gelir seviyesindeki farklılıklar da gittikçe artmaktadır. Çoğu gözlemci, krizin genel fakirliği, gelir ve tüketim harcamalarının fakirlik seviyesinin altına inmesi nedeniyle kesin olarak yaygınlaştıracağını belirtmektedir. Orta kesimin gelirindeki düşüş, gelir dağılımında değişiklik olmamak koşuluyla, fakirlik seviyesinin altındaki nüfusu arttırarak genel bir gelir düşüşüne neden olabilmektedir. Gelir dağılımdaki eşitsizlik yüksek olduğunda ise ülkelerdeki fakirlik oranı çok daha üst seviyelere çıkabilmektedir (Yavaş, 2007: 194; Ay, 2011: 19).

Bir krizin kişilerin refahı etkilediği kesin olmakla birlikte toplum kesimlerini hangi doğrultuda etkilediği konusunda herhangi bir kesinlik bulunmamaktadır. Bir krizde zengin gruplar fakirleşirken, tam terside ortaya çıkabilmektedir. Ancak, kesin olan şudur ki; finansal krizlerin olumsuz etkisi daha çok ülkenin yoksul olan ve sabit gelirli vatandaşları üzerinde yoğunlaşmaktadır (Erdoğan, 2006: 54; Ay, 2011: 20).

2.3.2.5. Ödemeler bilançosu üzerinde

Dış ödeme açıklarını ortaya çıkaran nedenlerden bir tanesi iktisadi krizlerdir. İktisadi dalgalanmaları genişleme aşamasında gelir ve harcamalar artıp fiyatlar yükseleceğinden ödemeler dengesi açık vermektedir. Konjonktürün daralma aşamasında ise tersine bir gelişme görülmekte ve ödemeler dengesinde bir fazlalık oluşmaktadır. Eğer iktisadi dalgalanmalar boyunca dış açık ve fazlalar birbirlerine eşitleniyorsa denge durumu korunmaktadır. Finansal krizlerin sonucu ödemeler dengesi üzerinde yarattığı etkilerden biri cari açıkların artması gelmektedir. Sermaye girişindeki artış cari açığın artmasına olanak vermektedir. Ödemeler dengesi açığı, ekonomideki reel faiz oranlarını, reel ücret düzeyini ve döviz kurunun oluşumu ve işleyişini oldukça önemli ölçüde etkilemektedir (Ay, 2011: 20).

2.3.3. Psikolojik etkileri

Krizin psikolojik etkileri incelendiğinde ekonomik ve sosyal koşullardaki değişimler insanın ruh sağlığı üzerinde her zaman etkili olduğu ve ekonomik ve sosyal değişimlerin insan ruhsal dünyasında sorunlara yol açtığı vurgulanmaktadır. Ekonomik kriz etkilerini sürdürürken bireylerin geleceğe karşı umutsuz ve ümitsiz hissetmesine de neden olmaktadır. Bireyin kendisi değersiz, önemsiz ve başarısız hissetmesine yol açmaktadır. Kendini eleştiren, değersizlik, önemsizlik ve umutsuzluk içinde hisseden birey depresyon yaşayabilmektedir. Ayrıca yapılan araştırmalar kriz dönemlerinde intihar olaylarının arttığını göstermektedir (Sütütemiz ve diğerleri, 2009: 34; Ay, 2011: 21).

Tüketiciler kriz dönemi boyunca satın alma davranışlarını yeni kötü ekonomik koşullara göre yeniden düzenlemektedirler. Kriz dönemlerinde tüketiciler daha fazla tasarruf edip daha az harcama yapmak suretiyle kendilerini krizin kötü etkilerine karşı korumaya çalışmaktadırlar (Hüsnüoğlu ve Güler, 2010: 208; Ay, 2011: 21).

Kriz döneminin davranışlar üzerinde meydana getirdiği en belirgin değişiklik tüketicilerin fiyata karşı daha duyarlı hale gelmesidir. Başka hiçbir piyasa aracı satın alma davranışı üzerinde fiyat gibi güçlü ve ani bir etkiye sahip değildir. Bu nedenle ekonomik daralmalara ve ani fiyat yükselmelerine karşı tüketicilerin oluşturacakları satın alma stratejisi değişikliği ilk önce fiyat alanında ortaya çıkmaktadır. Tüketicilerin fiyatlar ile ilgili algılamaları satın alma davranışlarını doğrudan etkilemektedir (Hüsnüoğlu ve Güler, 2010: 209; Ay, 2011: 21).

3.BAŞLICA İKTİSAT OKULLARIN ANALİZİ

3.1 Klasik İktisat Okulu

Klasik İktisat Okulu'nun kurucusu Adam Smith 1776 yılında "Milletlerin Servetinin Doğası ve Sebepleri Üzerine Bir Araştırma" adlı kitabını yayınladı. *Smith bu kitapta, "görünmeyen el" teoremini ortaya koydu. Smith'in görünmeyen el dediği şey tam rekabet piyasası idi. Tüketiciler ve firmalar davranışlarını fayda ve kar maksimizasyonu ilkelerine göre ayarladıkları için, ekonomide bulunan bir "görünmeyen el", yani tam rekabet piyasası, sadece tüketicilerin ve firmaların çıkarlarını değil fakat aynı zamanda toplumun çıkarlarını da maksimum yapar.* Sadece kendi çıkarları peşinde koşan tüketiciler ve firmalar aynı zamanda farkında olmadan toplumun çıkarlarına da hizmet ederler. Böylece üretim faktörlerinin tam kullanımı kendiliğinden gerçekleşir, ekonomide iş arayan herkes iş bulur (tam istihdam), sermaye tam kapasite ile kullanılır ve bu yolla en yüksek üretim ve gelir seviyesine ulaşılır (Bocutoğlu, 2011: 5-6).

Klasik İktisat, Say Yasası'nı benimsemektedir. *Say Yasası'na göre "her arz kendi talebini yaratır."* Buna göre ekonominin lokomotifini arz oluşturur. Ekonomide ne kadar arz varsa, arzın büyüklüğüne eşit bir talep kendiliğinden ortaya çıkar. Böylece, ekonomide genel bir üretim fazlası veya talep yetersizliği söz konusu olamaz. Her üretilen mal satılır. Fiyatlar ve ücretler esnek olduğu için, piyasa mekanizması, ekonominin dengesini bozan herhangi bir şokun denge bozucu etkilerini kısa sürede giderir ve ekonomiyi daima ve kendiliğinden tam istihdam denge seviyesine ulaştırır. Bir başka ifade ile ekonomide üretim ve gelir kaybı olamaz, yaygın ve kalıcı bir işsizlik ortaya çıkmaz, her iş arayan iş bulur. Bütün bu sonuçları ekonomideki görünmeyen el, yani tam rekabet piyasası ayarlar. Demek ki Adam Smith'in Klasik İktisat Okulu, *liberal kapitalizmin* esaslarını ortaya koymaktadır. Görünmeyen el, tam rekabet piyasası, ekonomide işleri en etkin bir şekilde yönlendirdiğine ve arz-talep dengesini tam istihdam seviyesinde sağladığına göre, devletin ekonomik hayata müdahale etmesi gereksizdir. *Devlet; iç ve dış güvenlik ve adalet gibi alanlar dışında ekonomiye karışmamalıdır.* Devletin ekonomiye müdahale etmemesi görüşü, Klasik Makro İktisadın "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" ilkeleri ile ifade edilir. *Bırakınız yapsınlar ilkesine göre iş piyasalarda özel sektörün önünün açılması, bırakınız geçsinler ilkesine göre de dış piyasalarda ticaretin önündeki engellerin kaldırılması önerilmektedir.* Klasik İktisat Okulu, uzun döneme dayanmakta, tam rekabet piyasalarına inanmakta ve devlet müdahalesine karşı çıkmaktadır (Bocutoğlu, 2011: 5-6).

Adam Smith'in bu düşünceleri 1776 dan 1936 ya kadar geçen 160 yıllık dönemde makro iktisadi düşünceye hâkim olmuş ve Klasik İktisat Okulu adını almıştır. Bu okulun başlıca düşünürleri; Adam Smith, David Ricardo, Thomas Maltus, Jean-Baptiste Say, William Nassau Senior ve John Stuart Mill dir (Bocutoğlu, 2011: 5-6).

Klasik okula, kapitalizmin özünü ele alarak yöneltilmiş ilk ciddi eleştirisi Marksist ekonomi teorisi. Karl Marks, kapitalizmin temel öğelerine karşı çıkmış ve kapitalist sistemin dengesiz iç dinamikleri nedeniyle uzun süre yaşayamayacağını öne sürmüştür. Her ne kadar başlangıçta klasik ekonomi teorisinin eleştirisi olarak çıkmışsa da, zaman içinde Marksizm çeşitli katkılarla kendi ekonomi teori ve politikasını ortaya koymuştur. 1929 Büyük buhranın ortaya çıkmasıyla Klasik Okulun bir diğer eleştireni Keynes olmuştur. Keynes, Klasik Okulun kendisini yeniden gözden geçirmesine ve tanımlamasına yol açmıştır. Tam rekabet piyasası, Say yasası, minimum devlet müdahalesi, paranın yansızlığı gibi ilkeleri kabul etmemiştir. Klasik iktisadın bir kısım ilkelerini yıkan Keynes, yerine önerdiği ilkelerle Klasik iktisadın temel aldığı piyasa ekonomisinin işlerliğini devam ettirmiştir. Keynes'in karşı çıktığı, eleştirdiği ve yerine önerdiği ilkeleri daha ayrıntılı olarak Keynesyen iktisat okulu bölümünde değinilmiştir (Eğilmez, 2008: 14).

3.2. Neo Klasik Okul

3.2.1. Okulun ortaya çıkışı

Akademik iktisat dünyasında klasik okulun egemenliği 1880'li yıllara kadar sürdü. Ancak o dönemin siyasal ve sosyal koşullarında artık emek değer teorisine dayalı bir iktisadi sürdürmek söz konusu olamazdı. Çünkü emek değer teorisinin Marx'ın elinde artık değer kavramına ulaşması, böyle bir teorinin kapitalizmin altında akademik mikro iktisadın temelini oluşturmaya devam etmesini eşyanın tabiatına aykırı kılmaktaydı. Nitekim aynı yıllarda Cournot, Dupuit ve Cossen gibi iktisatçılarca temel kavramları önceden geliştirilmiş bulunan yeni bir yaklaşım ortaya çıktı. Emek-değer teorisini fayda değer teorisi ile değiştiren bu yaklaşımın kurucuları Jevons ve Menger, başlıca teorisyenleri ise Marshall ve Walras'tır. Teori sonradan Edgeworth, Wicksell, Oark, Fisher, Pareto gibi iktisatçılarca olgunlaştırılmıştır (Berber, 2011: 34-36).

Gerçekten de klasik iktisat ortaya çıktıktan sonra bazı konularda eleştiriler almış, bazı öngörülerini gerçekleştirmemiş ve bu bağlamda son dönemlerde analiz konularında değişiklikler olmuş, büyüme temelli makro konular yerine birey temelli mikro konular ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda 1870-1929 döneminde gelişen okul neo-klasik iktisat olarak

adlandırılmıştır (Berber, 2011: 34-36).

Neo-klasik iktisat, 1870'lerde birbirinden bağımsız olarak üç iktisatçı tarafından (üç farklı ülkede) geliştirilmiştir. Bunlar; W.Stanley Jevons (İngiltere), C.Manger (Avusturya) ve Leon Walras (İsviçre) şeklindedir (Berber, 2011: 34-36).

3.2.2. Okulun varsayımları

Neo-klasikler, klasiklerin bazı temel varsayımlarını kabul etmişlerdir. Bunlar şu şekilde sıralanabilir: (Berber, 2011: 34-36)

*Tam rekabet piyasalarının varlığı

*Tam istihdam

*Say Yasası.

Ancak neo-klasiklerin, klasik iktisattan ayrıldığı bazı temel noktalar da vardır. Bunlardan en önemlileri şu şekilde sıralanabilir: (Berber, 2011: 34-36)

*Neo-klasikler, göre tam rekabet piyasasını benimsemekle birlikte bu piyasadaki sapmalar olabileceğini ifade etmişlerdir. Ayrıca neo-klasikler, klasiklerden farklı olarak piyasanın arz yönü ile değil daha çok talep yönü ile ilgilenmişlerdir.

*Klasiklerde daha çok toplumun yada sınıfların davranışları analiz edilirken neo-klasiklerde birey ön plana çıkmıştır.

*Klasiklerde bir malın değeri ona harcanan zaman (emek-değer teorisi) ile açıklanırken neo-klasiklerde bir malın değerini belirleyen şey ondan sağlanan fayda'dır. Yani değerın kaynağı fayda'dır.

*Neo-klasikler tabiri caizse "marjinal" devrimi yapmışlardır. Literatüre marjinal fayda, marjinal maliyet kavramlarını kazandırmışlardır.

*Bireyler rasyonel davranırlar. Rasyonelliğin kaynağı marjinal fayda ilkesidir. Tüketiciler, tüketimden elde ettikleri marjinal fayda, marjinal maliyete eşit oluncaya kadar tüketimlerini sürdürürler.

*Klasikler daha çok gelir, gelirin bölüşümü yada kullanımı üzerinde durmuşlardır. Neo-klasiklere göre ise ekonomideki temel problem kaynakların kıt oluşudur. Bu nedenle neo-klasikler, kıt kaynakların farklı kullanım alanları arasında nasıl dağıtılacağı sorunu ile ilgilenmişlerdir.

*Klasikler dinamik analiz yaparken (zaman bağılı), neo-klasikler statik analiz (anlık) tercih etmişlerdir.

*Neo-klasikler iktisadi olayların analizinde günümüzde de yaygın olarak kullanılan yoğun matematik yöntemlerin ilk uygulayıcılarıdır. Lozan okulunun diğer adı

matematik okul'dur.

*Neo-klasikler göre ekonomi daima dengededir. Bununla ilgili A. Marshall'ın kısmi denge analizi ve L. Walras'ın Genel Denge Analizleri mevcuttur. Walras'a göre üretici ve tüketiciden oluşan bir toplumda tüketiciler faktör arzları neticesinde bir gelir elde ederler. Elde ettikleri bu geliri üreticilerin ürettiği mal ve hizmetler için harcarlar.

*Neo-klasikler mülkiyet haklarının korunmasına özel önem verirler.

*Neo-klasikler maliye politikasına karşı çıkarken, gerektiği durumlarda para politikası uygulanmasını savunurlar. Önceki bölümde oraya konan Fisher ve Cambridge para teorileri esasında neo-klasik teorilerdir.

*Neo-klasikler denk bütçe politikasını savunurlar.

3.3. Keynesyen Okul

3.3.1. Okulun ortaya çıkışı

Yirminci yüzyılın iki paylaşım savaşı arasında kalan dönemi hem Avrupa hem de Amerika için bir ekonomik kriz dönemi olmuştur. Bu dönemde sürekli ve yaygın bir halde yaşanan işsizlik ve durgunluk gibi büyük bir meseleyle karşı karşıya kalmış olan piyasa ekonomilerinin önü tıkanmıştır. Büyük buhranın ortaya çıkışına kadar hem Avrupa hem de Amerika'da hakim olan neoklasik teorinin "her arz kendi talebini yaratır" ve "durgunluk dönemlerinde görünmez el yardımıyla ekonomi tekrar tam istihdam denge seviyesine ulaşır" görüşlerine olan güven azalmıştır. Krizi aşmak için Avrupalı ve Amerikalı iktisatçılar kapsamlı bir çalışma içine girmişlerdir. Bunlardan bir tanesi de İngiliz iktisatçı John Maynard Keynes'tir. Keynes 1936 da yayımladığı "İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi" adlı eserinde talep yanlı politikalarla kapitalist işleyişin devamı için çıkış yolları önermiştir. Böylece Keynes'in önderliğindeki Keynesyen iktisat okulunun temelleri atılmıştır(Berber, 2011: 38).

3.3.2. Okulun varsayımları

Keynes' in 1936 da yayımladığı Genel Teori adlı eseri iktisadi düşüncesinin gelişimine büyük katkı sağlamış ve görüşleri akademik ve politik alanda büyük bir etki yaratmıştır.

"Genel Teori" adlı eserinde Neoklasik yani ana akım iktisadi yaklaşıma eleştiriler yönelten Keynes, ana akım iktisadın ilkeleri arasında yer alan Kısa Dönem, Say Yasası, Klasik Faiz Teorisi gibi ilkeleri kabul etmemiştir. Bu ilkeleri karşı Keynes'in görüşlerini

şöyle özetleyebiliriz: (Bocutoğlu, 2012: 248-249).

1. *Uzun döneme karşı kısa dönem*: Keynes, klasik iktisadın iktisadi büyüme odaklanan uzun dönem analizlerini kabul etmemiş, bunun yerine konjonktür dalgalarına odaklanan kısa dönem analizlerini önermiştir.
2. *Say yasaına karşı her talep kendi arzını yaratır ilkesi*: Keynes, her arz kendi talebini yaratır şeklinde özetlenen Say yasaını kabul etmemiş, bunun yerine her talebin kendi arzını yaratacağını ileri sürmüştür.
3. *Klasik Faiz Teorisine karşı Keynesçi Faiz Teorisi*: Klasiklere göre faiz oranı, ödünç verilebilir fon arzı ile ödünç verilebilir fon talebi tarafından belirlenir. Keynes, faiz oranını belirleyen faktörlerin para arzı ile para talebinin olduğunu ileri sürmüş ve klasik faiz teorisini reddetmiştir. Buna göre para talebi sabitken para arzı arttığında faiz oranı düşer ve azaldığında yükselir.
4. *Tam rekabet piyasasına karşı eksik rekabet piyasası*: Klasik analiz tam rekabet piyasasına dayanır. Klasiklere göre tam rekabet piyasası kural, tam rekabet dışı piyasa türleri istisnadır. Keynes bu ilkeye itiraz etmiş, ekonomide eksik rekabet piyasası kural, tam rekabet piyasasının istisna olduğunu savunmuştur.
5. *Fiyat ve ücretlerin tam esnekliğine karşı Fiyat ve ücretlerin katılığı*: Klasiklere göre fiyatlar ve ücretler tam esnektir. Keynes'e fiyatlar ve ücretler artma yönünde esnek olsa bile azalma yönünde esnek değildir, katıdır. Fiyatlar ve ücretler kolayca yükselebilir, ancak kolayca düşemez.
6. *Paranın yansızlığına karşı paranın yanlılığı*: Klasiklere göre para yansızdır. Para miktarındaki değişimler sadece fiyatlar genel seviyesini etkiler, üretim ve istihdam gibi reel değişkenleri etkileyemez. Keynes analizlerinde kısa dönemi esas aldığı için, para yanlıdır.
7. *Minimum Devlet müdahalesine karşı Maliye politikası*: Klasiklere göre ekonominin iç dinamikleri otomatik olarak tam istihdam denge seviyesini sağladığına göre, ülke içinde ve dışında ekonomik faaliyetler tamamen serbest olmalı, devletin ekonomiyeye müdahalesi en az seviyeye indirilmelidir. Keynes'e göre ekonomiyi otomatik olarak tam istihdam denge seviyesine ulaştıracak bir mekanizma yoktur. Ekonominin tam istihdam denge seviyesine ulaştırılabilmesi için ekonomiyeye devlet müdahalesi gereklidir. Keynes tam istihdamı sağlamak için en etkili yöntemin maliye politikası olduğunu savunmuştur. Ona göre reel piyasaları yeniden hareketlendirebilmek için vergi ve faiz oranlarında indirimler yapılmalıdır ve istihdamı teşvik eden maliye politikaları benimsenmelidir.

3.4. Monetarist Okulu

3.4.1. Okulun ortaya çıkışı

1930'lardan beri Keynesgil iktisada karşı koyuşun kalelerinden biri olan Chicago Okulu geleneğinden yetişmiş Friedman ve yakın çevresindeki iktisatçıların, 1950-60'larda şiddetlenen eleştirileri ve alternatif görüşleri; 1970'lerde ortaya çıkan stagflasyon krizinin Keynesci politikalarla çözümlenememesi durumunda yükselişe geçti. Bu yıllardan itibaren iktisattaki en ciddi tartışma Monetarizm/Keynesyen iktisat tartışmaları olmuştur (Yay, 2001: 2).

1968'de Karl Brunner'in Federal Reserv Bank Saint Louis Review'de yayınlanan makalesinde ilk kez ad konan Monetarizmin ilk mesaj iktisatçılara 1920'lerde bilinen ve sonra unutulmuş para prensiplerini (ve miktar teorisini) yeniden hatırlatmak oldu. Monetarizmin zaman içinde vurgularında önemli değişiklikler olmuştur. 1950'lerde para talebi, parasal gecikmeler, para ve maliye politikalarının etkinliği ve nispi gücü; 1960'larda parasal büyüklüklerin kontrol edilebilirliği ve 1970'lerde enflasyon analizi ve Phillips Eğrisi üzerine tartışmalar önem kazanmıştır (Yay, 2001: 2).

3.4.2. Okulun varsayımı

Friedman'a göre, ekonomideki en önemli moneter faktör, dolaşımdaki para miktarıdır (Tokin, 1981: 36).

Monetaristelerin ünlü temsilcisi Milton Friedman'a göre, "enflasyon her zaman ve her yerde parasal bir olgudur." Dolayısıyla Monetaristlere göre, enflasyonun temel nedeni para arzındaki artışlardır. Kamu harcamalarının enflasyonist olup olmadığı, kamu harcamalarının nasıl finanse edildiği ile ilgilidir. Monetarist iktisatçılarına göre, para lüks bir maldır. Lüks mallar için para talebinin gelir esnekliği birden büyüktür. Ekonomideki istikrarsızlıkların temel kaynağı yanlış uygulanan para politikalarıdır. Para arzı dışsal bir değişkendir. Monetaristler, adaptif (uyumcu-uyarlayıcı) beklentiler varsayımını kabul etmektedirler. Adaptif beklentiler, geçmiş dönem verilerine dayanarak geleceğe yönelik beklenti oluşturulmasıdır (Bilgili, 2011: 183-198).

Doğal işsizlik oranı kavramı, Milton Friedman tarafından geliştirilmiştir. Doğal işsizlik oranı, bir ekonominin normal çalışma düzeninde iken var olan işsizlik oranıdır.

Sürekli gelir hipotezi Milton Friedman tarafından geliştirilmiştir. Friedman sürekli geliri, geçmiş, cari ve gelecek dönemde elde edilmesi umulan gelirlerin ağırlıklı ortalaması olarak tanımlanmıştır. Geçmiş dönem gelirleri ağırlıklı ortalama içinde geriye doğru

gittikçe azalmaktadır. Monetaristlere göre paranın dolanım hızı istikrarlı ve öngörülebilirdir. Sürekli gelir arttıkça paranın dolanım hızı azalmaktadır. Monetaristlere göre emek arzı beklenen reel ücretin emek talebi ise ücretin fonksiyonudur. Para arzı sabit bir orana göre arttırılmalıdır. Bu oran ise reel büyüme oranı kadar olmalıdır. Yani, Monetaristler kurala dayalı para politikasını önermektedirler. Çünkü bu durumda, para miktarı, fiyatlar genel seviyesi, istihdam, üretim ve milli gelir faktörleri arasında bir ahenk kurulmuş olur (Bilgili, 2011: 183-198).

Büyüme oranı($\Delta y/y$) sabit kalmak koşuluyla para arzındaki yüzde değişme, fiyatlar genel düzeyini aynı yönde aynı oranda arttırır. Para arzındaki yüzde değişme ile büyüme oranlarındaki yüzde değişme eşitse ($\Delta M/M = \Delta y/y$) fiyat istikrarı korunur. Yani, enflasyon problemi ortaya çıkmaz. Para arzındaki artış oranı büyüme oranındaki artış oranından büyük ise enflasyon meydana gelir(VV). ($\Delta M/M > \Delta y/y \rightarrow$ enflasyon).

Maliye politikası etkin değildir. Para arzında meydana gelen bir artış kısa dönemde reel değişkenler üzerinde, uzun dönemde sadece fiyatlar genel düzeyi üzerinde etkilidir. Para arzının milli gelir üzerindeki etkisi, 6-9 ay sonra; fiyatlar genel düzeyindeki etkisi ise milli gelir üzerindeki etkisinin ortaya çıkmasından 6-9 ay sonra ortaya çıkmaktadır.

Monetarist para talebi teorisi, Friedman'ın miktar teorisini yeniden yorumlaması ile ortaya çıkmıştır. Sonradan "modern miktar teorisi" olarak adlandırılan bu yaklaşım, parayı aktif bir değer ve servet edinme yöntemlerinden biri olarak almıştır.

Modern miktar teorisine göre, para arzında meydana gelen bir artış fiyatlar genel düzeyini aynı yönde fakat daha yüksek oranda arttırır (Bilgili, 2011: 183-198).

Friedman'a göre, vergi yapısı maliye politikasının gücünü belirler. En iyi vergi sistemi kaynaktan kesilen artan oranlı gelir vergisidir (Bilgili, 2011: 183-198).

Monetaristlere göre enflasyon ile işsizlik arasındaki değiş-tokuş sadece kısa dönemde geçerlidir. Uzun dönemde işsizlik eski seviyesine (doğal işsizlik) geri dönerken, enflasyon düşmemektedir (Bilgili, 2011: 183-198).

Monetaristlere göre ekonomi istikrarlıdır. Devlet adalet, güvenlik diplomasi gibi temel hizmetleri üstlenmelidir (Bilgili, 2011: 183-198).

3.5. Arz Yanlı İktisat Okulu

3.5.1. Okulun ortaya çıkışı

1970'li yılların sonlarına doğru Talep-Yönlü İktisat'ın karşılaştığı sorunlara çözüm olarak, vergi indirimleri, politikasını öneren Amerikalı iktisatçı profesör Arthur Laffer, vergi indirimleri sonucu toplam piyasa üretiminin ve toplam vergi gelirlerinin artacağını savunmuştu. Laffer'in vergi indirimleri ile toplam piyasa üretimi ve vergi gelirleri arasında kurmuş olduğu geometrik ilişki, akademik çevrelerde yapılan çalışmalarda "Laffer Eğrisi" şeklinde popülerite kazandı. Laffer, görüşleri ile talep-yönlü iktisat politikasını (Keynesyen iktisat politikasını) eleştirmiş, bunun yerine "her arz kendi talebini yaratır" şeklinde formüle edilen Say Kanunu'nu tekrar gündeme getirmeye çalışmıştır. Laffer'e göre çağdaş iktisadi sorunların temelinde, üretimin talebe cevap verememesi yatmaktadır. Laffer, üretimi teşvik edecek en önemli iktisat politikasının ise "vergi indirimleri politikası" olduğunu savunmuştur (Aktan, 2004: 53).

Arthur Laffer arz-yönlü iktisadı şu şekilde tanımlamaktadır: "Arz yönlü iktisat, klasik iktisadın modern tarzda ifadesinden başka bir şey değildir." (Analyzing Supply-Side economics: A Symposium", Hailstones, 1982: 69; Aktan, 2004: 54).

3.5.2. Okulun varsayımı

Marjinal vergi oranlarındaki değişimler ekonomik birimlerin karar ve faaliyetlerini veya negatif olarak başlıca üç şekilde değiştirir: (Keleher, 1982: 111; Aktan, 2004: 55).

- *Boş durmaya karşı çalışmanın görece fiyatını,
- *Cari tüketim yerine, gelecekte tüketimde bulunmanın görece fiyatını,
- *Piyasa ekonomisi içinde faaliyette bulunma yerine, yer altı ekonomisinde faaliyette bulunmanın görece fiyatını.

Arz-yönlü iktisat, "ekonomik büyüme" ve "ekonomik etkinlik" olarak bilinen iki önemli iktisat politikası amacına ağırlık vermektedir. Arz-yönlü vergi politikasını savunanlar, vergi indirimlerinin uzun dönemde vergi gelirlerini ve toplam piyasa üretimini artıracak kabul etmektedirler. Bu iktisatçılara göre "ekonomik istikrar ve adil gelir dağılımı" gibi iktisat politikası amaçları kısa dönemde çözüme kavuşturulamayacak politikalardır (Aktan, 2004: 55).

Arz yönlü iktisadın diğer bir temel ilkesi ise vergi oranları ile vergi gelirleri ve toplam piyasa üretimi arasında kurmuş olduğu ilişkidir. Bu ilkeye göre; vergi oranlarının indirilmesi, sanıldığı gibi vergi gelirlerini azaltmayacak aksine artıracaktır. Çünkü vergi

oranlarının indirilmesi görelî, fiyatları pozitif şekilde etkileyecek ve bu etki toplam piyasa üretiminin GSYİH'in artması şeklinde sonuçlanacaktır (Aktan, 2004: 56).

Önemle belirtmek gerekir ki, A. Laffer tarafından açıklanan ve "Laffer Etkisi" olarak popülerite kazanan hipotez, ilk olarak 14. Yüzyılda filozof İbni Haldun tarafından açıklanmıştır. İbni Haldun 1371'de yazdığı ünlü eseri Mukaddime'dir.

3.5.3.Haldun-Laffer etkisi

Haldun-Laffer etkisi kısaca şu görüşü açıklamaktadır: Marjinal vergi oranlarındaki değişiklikler görelî fiyatları pozitif (negatif) olarak etkiler ve netice olarak toplam piyasa üretimi ve toplam vergi geliri artar (azalır). Önemle belirtelim ki, arz-yönlü vergi politikasını savunan iktisatçılar, özellikle marjinal vergi oranları üzerinde durmaktadırlar. Bilindiği üzere ortalama vergi oranı, ödenmesi gereken vergi ile gelir arasındaki ilişkiyi gösterir. Ödenmesi gereken vergiyi (T) geliri (Y) ile gösterirsek ortalama vergi oranı (e) şu şekilde formüle edilebilir: (Aktan, 2004: 60)

$$e = T \setminus Y$$

Marjinal vergi oranı ise ödenen vergideki artış ile gelirdeki artış miktarı arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Bu durumda marjinal vergi oranını (m) da şu şekilde formüle edebiliriz

$$m = dT \setminus dY$$

3.6. Yeni Klasik Okul

3.6.1. Okulun ortaya çıkışı

Yeni-klasik Makroiktisat (YKM), 1960'ların sonlarında E. S. Phelps ve M.Friedman'ın standart Phillips-Lipsey yaklaşımına getirdikleri eleştirinin üzerine Lucas'ın katkılarıyla 1970'lerin sonlarında hızlı bir çıkış yaptı. Yeni-Klasik iktisat, Makroiktisatta Rasyonel Bekleyişler-Denge Yaklaşımı olarak bilinmektedir. Yeni-Klasik Makroiktisat analizinin en çarpıcı özelliği, son yirmi yıl içinde makroiktisatta yaratılan en büyük değişim olan Rasyonel Bekleyişler Hipotezidir. Ancak, Rasyonel Bekleyişler, Yeni Klasik İktisatı tanımlamakta gerekli ama yeterli şart değildir. YKM'in temel ayırıcı özellikleri arasında Rasyonel Bekleyişler Hipotezi kadar, analizleri açısından olmazsa olmaz başka özellikleri vardır. Bunların başında, Makroiktisatta son yirmi yıl içinde ortaya çıkan en önemli çabalardan biri olan Makroiktisatı Mikro temeller üzerinde inşa etme çabası gelir. Bu çabada öncü rol Yeni-Klasik İktisatçılara aittir. Diğer ayırıcı özellikleri sıralarsak, ilki model kurmada bir genel denge yaklaşımının benimsenmiş olmasıdır. Bu denge yaklaşımı, arz ve talebin dengelenmesi için sürekli olarak ayarlanabilen

esnek(flexsibl) fiyatları gerektirmektedir. Bu, aynı zamanda iktisadi ajanların veri bilgileri ve sınırlı kaynakları çerçevesinde dönemler arasında tutarlı ve başarılı optimizeler olduklarını ve sonuç olarak piyasaların daima açık olduğunu ifade etmektedir. İkinci önemli husus, Lucas'ın Rasyonel Bekleyişler Hipoteziyle Doğal İşsizlik Oranının birleştirilerek oluşturduğu Toplam Arz Modeliyle ortaya çıkan Politika Etkinsizliği (Policy inefficiency) önerisidir. YKM'ı tanımlayan üçüncü önemli husus ise, iktisat politikalarının kurallarla yönlendirilmesinin iradi (discretionary) politikalardan üstün olduğudur (Ay, 1996: 12).

3.6.2. Okulun varsayımı

1929 Büyük Buhran'ın nedenini beklentilere dayandırarak açıklamışlardır. İktisadi birimler kararlarını verirken parasal ve nominal faktörleri dikkate almaz; sadece yatırım, tüketim gibi reel faktörlere bakarlar. Emek arz ve talebi reel ücretin bir fonksiyonudur. Phillips arz eğrisi hem kısa hem de uzun dönemde geçersizdir. Yeni klasiklere göre phillips eğrisi kısa dönemde bile diktir. Klasiklerden iki noktada ayrılırlar; (Berber, 2011: 38-39).

a) Fiyatların ve ücretlerin esnekliği dikkate alındığında mal ve faktör piyasalarındaki dengelenme aynı anda oluşur.

b) Tam istihdam yerine doğal işsizlik denge gelir düzeyi söz konusudur.

Önceden açıklanan ya da öngörülen iktisat politikaları üretim ve istihdam üzerinde etkisizdir. Bireyler bu durum karşısında önlemlerini alırlar ve tahmin hatası yapmazlar. Ekonomi daima doğal hâsıla düzeyindedir. Doğal hâsıladan sapma ancak, iktisadi karar birimlerinin tahmin hatası yapmaları durumunda gerçekleşir. Yani beklentilerde yanılma olması durumunda ekonomi doğal hâsıla düzeyinden sapar. Beklentilerdeki yanılmalar ancak tesadüfi olarak gerçekleşirler. Bu nedenle, istikrarı sağlamak için para ve maliye politikası uygulamalarına gerek yoktur (Berber, 2011: 38-39).

Bilime gereğinden çok değer verilmiş, insan etkinliğinin en yücesi gözüyle bakılmıştır. Bilime farklı yaklaşımdan yana olanlar; bilimin, örneğin toplumun çözemediğini, yaşama bir takım kolaylıklar getirmesine rağmen insan yıkımına dönüştüğünü söylerler. Klâsik görüşün "Bazı şeyler henüz bilinmiyorsa, bunun nedeni bilimde yeteri kadar ilerlenmemiş olmasıdır; bilim gelişimini tamamlayınca tüm sorular yanıt bulur." Anlayışı gerçeği yansıtmaz. Çünkü bilim sürekli gelişmekte ve evrende de bir sürü bilim olabilecek konu bulunmaktadır. Bilimler birbirleriyle bağlantılı olabilir ama

tüm bilimler de söz gelimi fiziğe indirgenemez. Böyle bir anlayış engelleyicidir. Klâsik bilim anlayışında en güvenilir yöntemin “doğrulama yöntemi” olduğu kabul edilir. Çağdaş bilim anlayışında ise “yanlışlama yöntemi”nin daha doğru sonuçlar vereceği savunulur. Bu bağlamda ünlü filozof Karl Popper “Bilimsel bir kuram ya da yaşamın ölçütü onun yanlışlanabilmesinde yatar” der. Örneğin suyun 100 santigrat derecede kaynadığını söylüyor ve bunu bir yasa olarak kabul ediyoruz. Bu iddiayı yanlışlama yöntemiyle yoklarsak; su sadece deniz seviyesinde açık kaplarda 1 atm basınç altındayken 100 santigrat derecede kaynar diyebiliriz. Klâsik görüş, bilime “birikimsel bir süreç” olarak bakar. Oysa bazı bilim tarihçileri bilimin “birikimsel bir süreç izlemediğini” söylerler. Klâsik görüşe yapılan eleştirilerden birisi de şudur: Bilim, onun oluşmasına katkıda bulunan bilim adamlarının varlığını görmezlikten gelerek incelemez. Çünkü bilim asıl yaratıcılar bu bilim adamlarıdır. Oysa öncelikle bu toplumun içyapısını, dünya görüşlerini, koşullarını vb. incelemek gerekir. Oysa klâsik görüş bunları es geçmez (Berber, 2011: 38-39).

3.7. Yeni Keynesyen Okul

3.7.1. Okulun ortaya çıkışı

Keynes’in 1936 yılında yazmış olduğu Genel Teori adlı eseriyle birlikte Keynes ve kendilerini Keynesyen olarak adlandıran iktisatçıların katkıları ile Ortodoks Keynesyen makro iktisat okulu, varlığını uzunca bir süre sürdürmüşlerdir. Buna karşılık 1970’li yıllarda yeni klasik iktisatçılar Keynes devrimini ve Ortodoks keynesyen okulun bazı ilkelerini eleştirdiler ve Ortodoks keynesyen modelde teorik kusurlar ve tutarsızlıklar olduğunu savundular (Berber, 2011: 38-39).

80’li yıllarda Gregory Mankiw, Joseph Stiglitz, Robert J. Schiller, Gregory Akerlof gibi kendilerini Yeni keynesyenler olarak nitelendiren iktisatçılar, Ortodoks keynesyen modeldeki teorik kusurları ve tutarsızlıkları tedavi etmek ve ücret ve fiyat katılıklarını açıklayan bir toplam arz modeli kurmak amacıyla ortaya çıktılar (Berber, 2011: 38-39).

3.7.2. Okulun varsayımı

Yeni keynesyen iktisat okulunun en temel özelliği heterojen özellikler taşımasıdır, yani yeni keynesyen iktisatçılar arasında görüş ayrılıkları mevcuttur. Genel olarak Yeni keynesyen iktisat okulunun özellikleri şu şekilde sıralanabilir: (Berber, 2011: 38-39)

*Eksik piyasalar, heterojen işgücü, asimetrik enformasyon gibi tespitler yapmışlardır.

*İşsizlerin tamamının gönülsüz işsiz olduğunu ve piyasaların uzun süreli resesyon yaşayabileceğini kabul etmişlerdir.

*Yeni keynesyen makro teoriye göre hem arz hem de talep şokları ekonomi için potansiyel bir istikrarsızlık kaynağıdır ve bu şoklara karşı kamu müdahalesi gereklidir.

*Yeni keynesyenlere göre para kısa dönemde yanlı uzun dönemde yansızdır. Paranın yanlı oluşu fiyatların katı oluşundan kaynaklanır ve fiyat katılığı piyasadaki eksik rekabet şartlarından doğar.

*Rasyonel beklentiler varsayımı kabul edilir. Ancak ücretler ve fiyatlar yapışkan olduğu için dengesizlik durumunda piyasaların temizlenmesi söz konusu değildir.

*Yeni Klasik ile Yeni keynesyen modeller arasındaki temel fark, fiyat oluşum davranışlarından kaynaklanmaktadır. Yeni klasiklere göre firmalar fiyat alıcısıdır. Yeni Keynesyenlere göre firmalar fiyat yapıcısıdır.

*Ortodoks Keynesyenlerle, Yeni keynesyenler arasındaki temel fark ise, neoklasik sentezle birleştirilen Ortodoks Keynesyen modelin sabit parasal ücret varsayımı yapması ve bunun nedenleri üzerinde durmamasıdır. Yeni Keynesyen makro iktisat okulu ücret ve fiyat katılıklarının açıklanmasına daha kabul edilebilir mikro ekonomik temeller getirmektedir.

3.8. Reel Konjonktür Okulu

3.8.1. Okulun ortaya çıkışı

Yeni klasik reel konjonktür teorisinin kurucusu Robert Lucas Jr.'ın geliştirdiği sürpriz arz fonksiyonu, 1972-1982 döneminde makro ekonomik düşünceye hakim oldu. Lucas'ın sürpriz arz fonksiyonu; Friedman-Phelps doğal işsizlik oranı denge hipotezini, sürekli piyasa dengelenmesi varsayımı ve rasyonel beklentiler hipotezi ile birleştirerek, enflasyon beklentisinin bulunmadığı durumda, kısa dönem Philips eğrisinin nasıl davranacağını göstermiştir (Bocutoğlu, 2008: 233-234).

Buna göre, enflasyon parasal genişlemeden kaynaklandığından ve rasyonel beklentilere sahip karar birimleri sistematik hata yapmayacakları için, önceden ilan edilen genişletici para politikası etkisiz kalacaktır (Bocutoğlu, 2008: 233-234).

Lucas-Sargent-Wallace politika etkisizliği hipotezine göre, reel değişkenlerin ortalama değeri para arzındaki *beklenen değişimlerden* etkilenmez ve bu nedenle Ortodoks

Keynesyenlerin iddalarının aksine, beklenen para arzı genişlemeleri üretim ve istihdam üzerinde hiçbir reel etkiye sahip olamaz (Bocutoğlu, 2008: 233-234).

1982 yılında; sanayileşmiş ülkelerdeki ekonomik istikrarsızlığın nedeninin para arzındaki değişimler olduğu görüşü eleştirilmeye başlandı ve Lucas'ın sürpriz arz fonksiyonunun günümüzün sanayileşmiş ülkelerindeki konjonktür dalgalarının açıklanmasında kullanılmasının uygun olmayacağı konusunda genel bir görüş ortaya çıktı. Köklerini yeni klasik makro teoriden alan ve ekonomideki istikrarsızlığın sebebini parasal şoklardan çok reel şoklara dayandıran bu yeni yaklaşıma *Yeni Klasik Reel Konjoktür Teorisi* adı verilmektedir. Yeni klasik reel konjoktür teorisi, kısaca Reel Konjoktür Teorisi olarak da adlandırılmaktadır (Bocutoğlu, 2008: 233-234).

Bu yaklaşımın yeni klasik iktisat teorisinden ayrılan önderleri Edward Prescott, Finn Kydland, Charles Plosser, Robert King, Alan Stockman, Sergio Rebelo ve Robert Barro'dur (Bocutoğlu, 2008: 233-234).

3.8.2. Okulun varsayımı

Yeni klasik reel konjoktür teorisi dikkatleri konjoktür dalgalarının parasal izahından reel izahına kaydırmış ise de, geliştirilen yeni denge modelleri yeni klasiklerin kullandığı diğer yapı taşlarını aynen muhafaza etmiş ve daha da saflaştırmıştır. Yeni klasik reel konjoktür teorisinin dayandığı başlıca varsayımlar şunlardır: (Bocutoğlu, 2008: 240-242)

*Ekonomide mevcut kaynak kıtlığı veri olmak üzere, ekonomik karar birimleri *rasyonel* davranır, yani fayda veya kar maksimizasyonu ilkelerine göre hareket ederler.

*Ekonomik karar birimleri rasyonel beklentilere sahiptirler ve asimetric enformasyon ile karşılaşmazlar. Buna rağmen, ekonomik karar birimlerinin sinyal algılama sorunu bulunmaktadır.

*Genel fiyat seviyesinin izleyeceği yol hakkındaki enformasyon, herkese (işçiye ve işverene) açıktır. Bir başka ifade ile simetric enformasyon söz konusudur. Fiyatlar, piyasanın sürekli olarak dengelenmesini sağlayacak derecede esnektir ve denge daima sağlanır. Fiyat katılıkları söz konusu değildir.

*Toplam üretim ve istihdamdaki dalgalanmalar, mevcut üretim teknolojilerindeki büyük ölçekli rasgele değişimlerden kaynaklanır ve bir aktarma mekanizması teknolojik değişimlerin etkisini ekonominin bütününe taşır. İstihdamdaki dalgalanmalar, işçilerin çalışma ile boş zaman arasında kendi hür iradeleri ile verecekleri gönüllü kararlardan doğar.

*Çalışma ve boş zaman, birbirinin yerine yüksek derecede ikame olunabilir. Yani emeğin zamanlar arası ikamesi söz konusudur. Bu nedenle bir kimse işsiz kalmış ise, kendi hür iradesiyle çalışma yerine boş zamanı tercih ettiği için işsiz kalmış demektir. Bu durumda istek dışı işsizlik kavramı kabul edilmemektedir.

*Para yansızdır. Bu nedenle para politikası, üretim ve istihdam gibi reel değişkenler üzerinde hiçbir etki meydana getirmez. Para politikası, uygun bir politika aracı değildir.

*Ekonomik dalgalanmalar ve trendlerin analizinde kısa ve uzun dönem ayrımı terk edilmiştir.

*Tam enformasyona ulaşabilmek için, zaman, emek ve paraya ihtiyaç vardır. Bütün ekonomik karar birimleri bu imkânlarla sahip olmaya bilir. Tam enformasyona ulaşamadıkları için, gelecekler ilgili tahminlerinde hata yapabilirler. Ekonomik karar birimlerinin içinde buldukları ekonominin, en doğru olduğuna inandıkları bir modeline ihtiyaçları bulunmaktadır.

3.9. Anayasal İktisat Okulu

3.9.1. Okulun ortaya çıkışı

Amerikalı iktisatçı J. M. Buchanan ilk olarak 1957 yılı başlarında G. Warren Nutter ile birlikte Virginia Üniversitesi'nde Thomas Jefferson Politik İktisat Araştırma Merkezi'ni oluşturmuştur. Bu merkez, kamu tercihi teorisinin temellerinin oluşmasında ve yeşermesinde önemli rol oynamıştır. Daha sonra, Buchanan, Gordon Tullock ve Charles Goetz ile birlikte 1963 yılında Virginia Politeknik Enstitüsü ve Devlet Üniversitesi adını taşıyan Üniversiteye bağlı bir birim olarak Kamu Tercihi Araştırma Merkezi'ni kurmuştur. Buchanan ve diğer kamu tercihi iktisatçıları uzun yıllar Virginia Eyaleti'nin Blacksburg kasabesindeki bu araştırma merkezinde çalışmalarını sürdürmüşlerdir. 1982 yılında ise Merkez, çalışanları ile birlikte Virginia Eyaleti'ndeki bir başka üniversiteye (George Mason Üniversitesi) taşınmıştır. Virginia Politik İktisat Okulu olarak anılan bu Merkez, günümüzde dünyadaki en önemli ekonomi araştırma merkezlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Her yıl dünyanın çeşitli ülkelerinden bilim adamları, araştırmacılar ve lisans üstü eğitim yapan öğrenciler merkezi ziyaret etmektedir(Van den Hauwe, 2005: 222).

Virginia Politik İktisat Okulu akademik düzeyde çalışmalarını önce 1966 yılında editörlüğünü Gordon Tullock' un yaptığı Piyasa – Dışı Karar Alma Üzerine Çalışmalar (Papers in Non Market Decision Making) başlığını taşıyan dergi kanalıyla sürdürdü. Daha sonra dergi 1968 yılında isim değiştirmiş ve Kamu Tercihi adıyla yayımlanmaya devam

etmiştir. Bu dergi halen aylık olarak yayımlanmaya devam etmektedir. Kamu Tercihî Araştırma Merkezi 1990 yılından bu yana ayrıca Anayasal Politik İktisat adını taşıyan bir başka dergi de yayınlamaktadır. Günümüzde Kamu Tercihî anavatanı Amerika'nın sınırlarını aşmış, Asya ve Avrupa'da saygın bir iktisadi düşünce olarak varlığını sürdürmektedir. Kamu tercihi teorisinin gelişimi ile birlikte 1980'li yılların başlarında adına "anayasal iktisat" ya da "anayasal politik iktisat" denilen yeni bir disiplin daha doğmuştur (Van den Hauwe, 2005: 222).

3.9.2. Okulun varsayımı

1970'lerde kamu tercihi teorisinin farklı bir çalışma alanı olarak ortaya çıkan Anayasal iktisat veya Anayasal Politik iktisat 1990'larda bağımsız bir araştırma programı olarak gelişmiştir (Van den Hauwe, 2005: 223).

Bununla birlikte araştırma konusu yeni bir konu değildir. Genel kabul görüşüne göre, anayasal iktisat klasik iktisat yaklaşımının yeniden canlandırılmasında önemli bir bileşendir. Adam Smith'in teorik yaklaşımı ve reformcu tutumuyla çerçeveselendirilen temel fikirleri benimser. Bu açıdan Buchanan'ın anayasal iktisat yaklaşımının Smith'in akademik zenginliği ile ekonomik, sosyal, felsefi, siyasi ve yasal yaklaşımları birleştiren, kendisinin "yasama bilimi" şeklinde adlandırdığı (the science of legislation) çalışmalarının modern bir yorumu olduğu kabul edilir (Van den Hauwe, 2005: 223).

Anayasal iktisat yaklaşımının arka planını kamu tercihi teorisi oluşturmaktadır. Kamu tercihi teorisi, piyasa dışı karar alma mekanizmasının ekonomik analizi veya basitçe ekonomi biliminin politika bilimine uygulanması olarak tanımlanabilir. Kamu Tercihî Teorisi, ikinci dünya savaşından sonra ortaya çıkan ve politik süreçte alınan karar ve uygulamaları iktisat biliminin kullandığı metot ve varsayımlara dayalı olarak açıklayan bir disiplindir. Kamu tercihi teorisi 1960 lı yıllarda yaşanan ekonomik sorunlara çözüm olarak geliştirilen, öncülüğünü 1986 Nobel Ekonomi Ödülü sahibi James M. Buchanan 'ın yaptığı çağdaş iktisadi yaklaşımlardan biridir. Buchanan, Tullock ve Downs gibi kamu tercihi teorisyenleri, kamu ekonomisindeki aktörlerin (politikacıların ve bürokratların) tıpkı bireyler gibi rasyonel davrandıklarını savunmaktadır. Bu yaklaşıma göre , "Bireylerin piyasa sürecindeki alıcı ve satıcı rolleri siyasi ortamda oy verici, vergi ödeyici, politikacı, bürokrat veya kamu hizmetlerinden yararlanıcı gibi rollere dönüştüğünde kişilik değişimine uğramayacakları eşyanın tabiatının doğal bir sonucudur". Bu sebeptendir ki kamu ekonomisinde de özel çıkar maksimizasyonunun varlığı kabul edilmektedir. Anayasal iktisat teorisinde ise devletin bireylerin can ve mal güvenliğini sağlmasına

karşılık onun hak ve özgürlüklerine özellikle politikacıların sınırsız olan güç yetkilerine karşı ne tür sınırlamalar getirebileceği ve bu sınırlamaların neler olması gerektiği konusu tartışılmaktadır (Dura 2006; Kinnear, 1999: 131; Sakal, 2009).

Temeli kamu tercihi teorisine dayanan Anayasal İktisat teorisi kamu tercihi teorisi ile aynı varsayımları kullanmakla beraber kamu tercihi teorisi daha çok sorunların tespitini yapmakta, Anayasal İktisat teorisi ise normatif ve pozitif öneriler sunmaktadır. Devletin meşruiyetini felsefi düzeyde inceleyen Anayasal İktisat teorisi, devletin bireylerin can ve mal güvenliğini korumasına karşılık bireyin hak ve özgürlüklerine ne gibi sınırlamalar getirebileceğini tartışmaktadır. Anayasal iktisat teorisinin temelleri de metodolojik bireyselcilik, rasyonalite ve “maximand” ile politik mübadele ilkelerine dayanmaktadır. Buchanan Anayasal İktisadi şu şekilde tanımlamaktadır:

“Anayasal İktisat ekonomik ve politik birimlerin tercihlerini ve faaliyetlerini sınırlayan alternatif yasal, kurumsal ve anayasal kurallar bütünüünün işleyiş özelliklerini açıklamaya çalışır.” (Dede, 2010: 5).

Günümüzde “Yapıcı Rasyonalizm”in yani sosyal düzeni oluşturan kural ve kurumların kendiliğinden değil, sözleşmeci bir perspektifle anayasal düzeyde belirlenmesini savunanların başında Buchanan gelmektedir. Buchanan’a göre Yapıcı Rasyonalizm, sözleşmeci anayasacılığın temelini teşkil eder. Anayasal iktisat teorisi içerisinde devletin meşruiyeti konusu felsefi düzeyde incelenmekte ve bu çerçevede devletin bireylerin can ve mal güvenliğini korumasına karşılık bireyin hak ve özgürlüklerine ne tür sınırlamalar getirebileceği konusu irdelenmektedir. Devletin egemenlik hakkının bir sonucu olarak bireyin “politik hak ve özgürlüklerinin” yanı sıra “ekonomik hak ve özgürlüklerine” hangi tür sınırlamalar getirebileceği ve bunların neler olması gerektiği konusu tartışılmaktadır. Örneğin; devletin para basmak, vergi oranlarını belirlemek ve değiştirmek gibi yetkileri bu çerçevede inceleme konusu yapılmaktadır (Çoban, 2003: 92).

3.10. Post Keynesyen Okul

3.10.1. Okulun ortaya çıkışı

Post keynesyen yaklaşım 1970’li yıllarda ortaya çıkan ekonomik kriz karşısında iktisat politikaları önerilerinin yetersiz kalması ve neoklasik iktisadi düşüncenin yeniden hâkim olma çabaları karşısında ortaya çıkmıştır. Ekonomik krizlere belirsizlik temelinden yaklaşan Postkeynesyenler, geleceğin bilinemeyeceğini ve olasılık hesaplarıyla

hesaplanamayacağını belirtirler (Ulusoy, 2007:57).

Post keynesyen okulun kurucusu Joan Robinson olarak gösterilmektedir. Robinson dışında okulun kurulmasına katkıda bulunan iktisatçılar arasında Richard F. Khan, Roy Harrod, Sidney Weintraub, Paul Davidson gibi iktisatçılar gösterilmektedir (Ulusoy, 2007: 54).

3.10.2. Okulun varsayımı

Post keynesyen iktisat okulunun en belirgin özelliği neo-klasik iktisadın reddi olduğu söylenebilir. Büyük çoğunluğu politik yelpazenin merkez solunda yer alan bu iktisatçıların temel inceleme konuları, işsizlik, gelir dağılımı, iktisadi istikrarsızlıklardır. Başlıca varsayımlarını şöyle sıralanabilir: (Ulusoy, 2007: 56-58).

*Post Keynesyen iktisatçılar yatırımları faiz oranlarına değil kar seviyesine bağlamaktadırlar.(Keynes'ten farklı olarak)

Post keynesyenlere göre para arzı içsel bir değişkendir. Para arzındaki değişimleri belirleyen para talebidir. Oysa Milton Friedman para arzının dışsal olduğunu kabul etmektedir. Büyümenin konjonktür dalgalarına bağımlı olduğunu savunurlar. Buna göre bir konjonktür dalgasının zaman olarak uzunluğu büyümenin yavaş yada hızlı olmasını belirler.

*Post keynesyen iktisatçılar, Monetarist iktisatçıların enflasyon konusundaki görüşlerine karşı çıkarlar. Post keynesyenler enflasyonu "her zaman ve her yerde gelir bölüşümü mücadelesinin bir işareti" olarak görürler. Bu iktisatçılara göre, enflasyon oranındaki artış para arzındaki artışla açıklanamayacak kadar karmaşık ilişkiler içerir.

* Enflasyonu açıklamada temel faktör büyük firmaların mark-up fiyatlamaya gitmesi ve diğer firmaların bu süreci izlemesidir. Ayrıca ücret pazarlıkları da enflasyonu belirleyen bir diğer unsurdur. Post keynesyen iktisatçıların savunduğu politikaların birçoğu devlet müdahalesi içermektedir. Onlara göre devlet istikrarsızlığı ve adaletsizliği gidermek için politikalar üretmelidir.

4.BAŞLICA İKTİSADİ KRİZLERİN GENEL ANALİZİ

4.1. 1873 Krizinin Genel Analizi

İlk kriz “Uzun Depresyon” adıyla anılan ve 1873’te başlayıp 1896’ya kadar uzanan, hatta birçok yorumcuya göre I. Dünya Savaşı’na neden olacak kadar uzun süren krizdir.1873 yılının 9 Mayıs’ında Viyana Borsası’nın çöküşüyle başlayan panik kısa sürede bir sistem krizine dönüştü. Ekonomi tarihi yorumcularının önemli bir bölümü krizin çıkış nedeninin temelinde Fransız-Prusya savaşının ertesinde yaşanan Fransa’nın Almanya’ya ödemek zorunda kaldığı büyük savaş tazminatının rol oynadığını söylüyor. Bazı yorumcular krizin ABD’yi de etkilemesini İç Savaştan sonra ABD’nin izlediği altına bağlı sıkı para politikası olduğunu iddia ediyorlar. Monetaristler krizin kökeninde o dönemde paranın değerini belirleyen altın miktarında yaşanan kıtlık olduğu görüşünü savunuyorlar (Eğilmez,2012).

1873 krizi Mayıs 1873’te Almanya ve Avusturya’da başlamış, Haziran’da İtalya, Hollanda’ya ve Belçika’ya sıçramış Atlantığı aşarak Amerika’ya sıçramıştı. Daha sonraları bu kriz İngiltere, Fransa ve Rusya’yı da içine almıştı (Gürsoy, 1989: 34-35).

1873-1896 krizi etkileri bakımından yalnızca İngiltere ile sınırlı değildi. Krizin yarattığı sonuçlar Almanya, ABD, Fransa ve Rusya gibi ülkelerle 20. yüzyıl’da “az gelişmiş ülkeler” olarak anılacak olan birinci ürün ihracatçısı ülkeler bakımından da ağır oldu. İngiltere, gerek dönemin gerçek anlamda sanayileşmiş tek ülkesi olması gerekse de dünya ekonomisi içindeki yeri ve ağırlığı nedeniyle, krizin incelenmesinde eksen ülke olarak alınmayı gerektiriyor. Gelişmiş ülkeler içerisinde Fransa, daha az sanayileşmiş olduğu için depresyondan İngiltere, Almanya, ABD’ye göre daha az etkilendi (Beaud, 2003: 152; Kaymak, 2008: 168).

1873 krizinin önüne geçebilmek için pek çok uyarılar yapıldı. Şubat 1873’Prusya Meclis Başkanı Edovard Laster’in Prusya hükümeti ile demiryolları borsa ajanları arasındaki skandal yaratan işbirlikleri konusundaki uyarıları hiçbir işe yaramadı. 1873 paniğini durdurmak için o güne kadar yapılamayan bazı tedbirlere başvurulmuştu. 1873’te New York Borsası ilk olarak bir müddet kapatılmak sureti ile paniğin önüne geçilmek istenmiş fakat pek başarılı olunmamıştır. Aynı Şekilde New York’ta paniğe mani olmak için bankaların bilançolarının neşredilmemesi yoluna gidilmişti. Fakat bununda pek başarılı olduğu söylenemez (Gürsoy, 1989: 36).

1873’te Avrupa’da, viyana borsasında bir moratoryum ilan edilmiş ve borsa çökmesinden sonra 15 Mayıs’a kadar bir hafta devam ederek borçların ödenmesinin

ertelenmesini sağlamıştır. Bu zaman zarfında Avusturya Milli Bankası ve diğer güvenilir bankalar tarafından 20 milyon dolarlık garanti fonu oluşturulmuştur ve iki kurtarma komitesi kurulmuştur. Buna mukabil İngiltere bankası iskonto oranlarını bir yıl içinde 24 defa değiştirerek İngiltere'yi bu krizin dışında tutmayı başarmıştır (Gürsoy, 1989: 36).

1873-1896 krizi boyunca, ekonominin genel eğilimi durgunluk ve hızı yavaşlayan büyümeydi. Dönem boyunca, gerileme eğilimine eklenen ve üç tane gerileme ile iki tane kısa dönemli toparlanma dönemlerini içeren çevrimler yaşandı. İngiliz ekonomisinin 1850'lerde başlamayan büyük genişleme dönemi 1872 yılında doruk noktasına ulaştı. Bu noktadan başlayan gerileme (slump) 1879 yılına değin sürdü. Bunu üç yıl süren bir toparlanma dönemi izledi. 1882-1886 yıllarında ise beales'in ifadesiyle depresyonun ikinci spazmı yaşandı. Bunu dört yıllık bir diğer toparlanma dönemi takip etti. Bu toparlanmanın ardından 1890-96 yıllarını kapsayan ve oldukça ağır seyreden bir depresyon aşaması yaşandı. 1896 yılında fiyatların yeniden toparlanmasıyla depresyon sona erdi (Lewis, 1978: 57; Kaymak, 2008: 170).

4.1.1. 1873 Krizine çözüm yaklaşımları

Say'e göre piyasa ekonomisinde genel bir aşırı üretimden ya da genel bir talep açığından söz etmek teorik olarak mümkün değildir. Say'e göre, piyasaya meta arz edildiğinde, başka metalar için bu metanın fiyatına eşit miktarda ek yaratılmış olur (Kaymak, 2008: 9).

Say'e göre belli sektörlerde ortaya çıkabilecek kısmi aşırı üretim olgusu da süreklilik göstermez. Eğer bir sektörde aşırı üretim varsa başka sektörde eksik üretim bulunuyor demektir. Bu durumda fiyat mekanizması devreye girerek bu dengesizliği giderecektir (Rubin, 1979: 337-8; Kaymak, 2008:10).

Malthus, sinai kapitalizm aşamasında yaşanan büyüme sorunları karşısında geliştirdiği ünlü tutucu nüfus kuramında olduğu gibi, krizler konusundaki yaklaşımında da mensubu ve sözcüsü olduğu toprak sahipleri sınıfının toplumsal refahlarının mefrulaştırma endişesiyle hareket ediyordu. Malthus'a göre, toprak sahipleri sınıfları lüks ve sınırsız harcamalarıyla kapitalist ekonomideki üretim ve tüketim dengesizliğini ortadan kaldırılmasına yardımcı olmaktadır (O'brien, 1975: 215; Kaymak, 2008: 12).

Sismondi, değer yasası ve sermaye birikimi konusunda Adam Smith'in görüşlerini benimsediği için aşırı üretim nedeniyle artan Pazar sorununu dış pazarlar yoluyla çözüleceğini ve bu durumun dış pazarlarda rekabeti arttıracığını vurgulamıştır.

4.2. 1929 Krizi

4.2.1. Nedenleri

24 Ekim 1929 yılında borsanın dibe vurmasıyla tarihte “Kara Perşembe” olarak hafızalarda yerleşen dünya ekonomik buhranı bugüne kadar ortaya çıkan krizlerin en büyüğü olarak bilinmektedir. Kriz o kadar şiddetli olmuştur ki bir gün önce zengin sayılan insanlar ertesi gün tüm mal varlıklarını kaybederek yoksullukla mücadele etmeye başlamışlardır. Krizin Amerika da başlayarak kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Bugüne kadar yapılan çalışmalar sonucunda krizin nedenleri hakkında birçok iktisatçı ve sosyal bilimciler görüş bildirmiştir. Buhranın nedenleri hakkında bu kadar görüş bildirilmesine karşın krizin nedenleri hakkında ortak bir görüşe varılamamıştır. Çeşitli görüşler içerisinde en kabul gören yaklaşımı John Maynard Keynes yapmıştır. Krizin ortaya çıkışını hızlandıran nedenlerden bahsedecek olursak kriz hakkında daha iyi fikir sahibi oluruz. Klasik iktisatçılar ekonominin kendiliğinden tam istihdam dengesine ulaşacağını tahmin ediyorlardı. Ancak bu sezgilerine dair kesin bir kanıtları yoktu. Onlara göre, işsizlik çalışanların bir işten diğerine geçişleri sırasında doğan friksiyonel işsizlikti. Birinci dünya savaşı öncesi dönemde klasiklerin bu düşüncelerinin gerçeklerle bağdaşmadığı anlaşılmıştır. Çünkü işsizlik ekonomik döngülerle birlikte dalgalanmaktadır. Yani, ekonominin tam istihdam dengesinde çalıştığına ve işsizliğin friksiyonel olduğuna ilişkin hiçbir somut kanıtları bulunamamıştır (Tunay, 2007: 163).

Birinci ve ikinci dünya savaşları arasındaki dönemde, işsizlikle ekonomik döngüler arasında sürekli bir paralellik olmadığı anlaşılmıştır. 1930’larda baş gösteren büyük bunalım dönemi boyunca işsizlik birinci dünya savaşı öncesindeki döneme göre aşırı ölçüde artmıştır. İzleyen yıllarda yüksek kalmayı sürdürmüştür. Savaş yıllarında ve savaş sonrası dönemde yaşanan yüksek enflasyonun ise büyük buhran döneminde ortadan kalktığı görülmüştür. Fakat bunalımla birlikte üretimin yavaşlaması ve işsizlik ortaya çıkmış ve dönemin bütün sanayileşmiş ülkelerine yayılmıştır. 1929’da ABD’de hisse senetleri piyasasında çok ciddi düşüşlerin yaşanması ve ardından sermaye piyasalarının çökmesiyle ABD ekonomisi çok ciddi bir durgunluğa girmiştir. Bu durgunluk hızla tüm dünya’ya yayılmış dünya ekonomisi yavaşlamış ve ticaret durma noktasına gelmiştir. Tüm bu gelişmelerle birlikte söz konusu dönem “Büyük Buhran” dönemi olarak adlandırılmıştır. Birinci dünya savaşı sonrası birçok ülke altın standardına dönmeye başlamış, ancak paranın altın karşılığı birçok ülkede savaştan önceki dönüşüm oranının üstünde belirlenmişti ve çok önemli bir sorundu altın standardına dönüş sonrası dış

ticaretin gelişmesi bekleniyordu, fakat sanayileşmiş ülkelerin savaştan önceki dış pazarları bazı nedenlerden dolayı kaybedilmişti. Diğer taraftan savaş sonrasında artan ihtiyaçların körüklediği ithalat yüzünden ülkelerin ciddi dış ticaret açıkları artmıştır. Savaş sonrasında meydana gelen enflasyonist baskılar ülkelerin ihracat konusundaki rekabet güçlerini düşürdüğünden dış açıklar daha da artmıştır. Tüm bu gelişmeler birçok ülkede katı enflasyon politikalarının izlenmesine yol açtı. Ancak enflasyon dizginlendiyse de bunun maliyeti tüm dünya ekonomileri açısından çok ağır oldu ve büyük buhranın doğuşu oldu (Tunay, 2007: 163-164).

Tüm bu gelişmelerle birlikte Keynes'in dediği gibi iki savaş arasındaki istikrarsızlıktan dolayı yatırımcılar yatırım yapmaktan çekinmiş işsizlik artmıştır artan işsizlikle beraber halkın alım gücünü düşürmüştür. Halkın efektif talebi düştüğü için mallar satılamamış durgunluk olgusu ortaya çıkmıştır ekonomiler daralmaya başlamıştır.

4.2.2. Yayılması

Büyük buhran gelişmiş ülkelerde başlayıp, gelişmekte olan ülkelere de yayılan global bir olaydır. Sanayileşmiş ülkelerin talebinin azalmasıyla birlikte dünya pazarlarında ham madde fiyatlarının düşmesi Latin Amerika'dan Afrika ve Asya'ya kadar pek çok ülke ekonomisini çökertmiştir. Ekonomik çöküntüyü siyasal istikrarsızlıklar izlemiştir. Demokrasilerin ekonomik kaosla baş edememesi Avrupa'nın pek çok ülkesinde, Japonya'da ve gelişen dünya'da diktatörlüklerin oluşmasına yol açmıştır. Hitler'in gücünü arttırmasında doğrudan Almanya'daki krizle bağlantılıdır (Yıldırım, Bakırtaş, Yılmaz, 2008: 210).

Önde gelen sanayileşmiş ülkeler krize, yurt içinde üretilen mallara yönelik talebi ve böylece istihdamı arttırarak vatandaşlarına iş sahası açmak amacıyla ithalata vergiler koyarak tepki gösterdiler ancak bu politika ciddi bir hataydı çünkü dolaylı bir etki olarak diğer ülkelerdeki işsizliği arttırıyordu. Bütün büyük ülkeler aynı hatalı yola girdiler ve dünya ticareti çöktü, ülkeler arasındaki ekonomik bağlar koptu ve sonuçta her yerde işsizlik tırmanışa geçti (Yıldırım, Bakırtaş, Yılmaz, 2008: 210).

Birinci ve ikinci dünya savaşı arasındaki ülkeler arasındaki soğukluğun dış ticarete yansımalarıyla dış ticaret yapmak bir hayli zorlaşmıştır. Bu nedenle üretim yapan firmalar ithal girdi taleplerini karşılayamamıştır bunun bir sonucu olarak üretim düşmüştür yatırımcılar yatırım yapmaktan çekinmişlerdir. Tüm dünya ekonomilerinde benzer olaylar gerçekleşince kriz daha da büyüyerek tüm dünya ekonomilerini daha da kötüleştirmiştir. Başta Amerika'da ortaya çıkan kriz daha sonra siyasal istikrarsızlıkla beraber ülkelerin

birbirlerine düşmanlığıyla beraber Avrupa Afrika ve Asya ülkelerine sıçrayarak dünya ekonomisi yaklaşık 10 yıl süren büyük bir kaosa sürüklenmiştir (Yıldırım, Bakırtaş, Yılmaz, 2008: 210).

4.2.3. Etkileri

1930'ların büyük buhranı bugüne kadar ortaya çıkan krizler içerisinde en büyüğü olmuştur. Tüm dünya ekonomileri krizden büyük yara almışlardır ve dünya ekonomisi uzunca bir süre toparlanamamıştır. Krizin sonuçları o kadar çok ağır olmuştur ki insanlar yoksullukla mücadele etmeye başlamışlardır. Krizden önce zengin sayılan insanlar büyük çoğunluğu New York Borsasının çökmesiyle yoksul konumuna düşmüşlerdir.

21-29 Ekim 1929 tarihleri arasında 4000 kadar banka batmış, binlerce insanın malvarlığı yok olmuştur. Bu insanlar açlığa sürüklendi ve sebze meyve yetiştirip satarak yaşamaya çalıştılar. Piyasadaki para bir anda yok olduğu için insanlar ihtiyaçlarını karşılamada takas yoluna giderek bir nevi değiş-tokuş ekonomisine geri döndüler. İnsanlar maddi mal varlıklarıyla beraber sosyal konumlarını ve ruh sağlıklarını da kaybettiler. Bunalımın etkileri ikinci Dünya Savaşı'na kadar yaklaşık 10 yıllık bir periyotta devam etti. Birbiri ardına izleyen hataların ve birinci dünya savaşının da büyük etkisiyle ortaya çıkan ve hızla akıl almaz bir şekilde tüm Dünya'ya yayılan 1929 Dünya ekonomik buhranı başta gelişmiş sanayi ülkelerini etkilemek suretiyle tüm Dünya'ya yayılmıştır. Büyük Buhranın dünya ekonomilerine etkilerini incelediğimizde 1929 ile 1932 arasında endüstriyel üretim ABD'de de yaklaşık %90, Almanya'da %40 civarında, Fransa'da %30'a yakın, İngiltere'de %10 olmak üzere dünya çapında düşüş göstermiştir. Ancak İngiltere'deki düşüş 1920'lerin ilk yıllarında başladığı için söz konusu dönemdeki üretim azalışı düşük görünmektedir. Bu dönemde sanayileşmiş ülkeler birbirine eşit olmayan bir deflasyonda yaşamıştır. Deflasyonla birlikte fiyatlar İngiltere'de %25 düşerken, fiyatlardaki azalış Almanya ve ABD'de de %30, Fransa'da %40'tan fazla olmuştur. Bütün bunlarla birlikte büyük buhranın en büyük maliyeti işsizlik olarak ortaya çıkmıştır ve işsizlik trajik boyutlara ulaşmıştır. 1933'te ABD'de de tüm iş gücünün dörtte biri işsiz kalmış. Almanya'da 1930'larda bir işsizlik felaketi yaşanmıştır (Yıldırım, Bakırtaş, Yılmaz, 2008: 210).

Büyük buhran gelişmiş ülkelerde olduğu gibi gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeleri de etkileyerek üretim düşüşü ve yüksek işsizliğe sebep olmuştur. Dünyayı etkisi altına alan bu büyük bunalım yaklaşık 10 yıllık bir zaman dilimi içerisinde etkisini sürdürerek çok büyük zararlara yol açmıştır. Çoğu insan işini kaybetti birçok insan evsiz

kaldı insanlar fakirliğe sürüklendi gelir dağılımı çok adaletsizleşti. İnsanlar işini kaybederek alım güçleri düştüğü için efektif talepleri yetersiz kalınca bu da üretimin düşmesini hızlandırdı. İnsanlar sadece işlerini değil aynı zamanda psikolojilerini kaybederek büyük bir depresyona girmişlerdir. Yaşanan bu büyük bunalım siyasi istikrarsızlıkla birleşince özellikle Almanya'da Hitler'in İtalya'da Benito Mussolini'nin İspanya'da ise Franco'nun yönetimi devralmasıyla totaliter rejimleri ortaya çıkararak ikinci dünya savaşının başlamasına sebep olmuştur (Yıldırım, Bakırtaş, Yılmaz, 2008: 210).

Büyük bunalım döneminin yaşanan büyük dramları Amerikalı yazar John Steinbeck "*Gazap Üzümleri*" adlı eserinde anlatarak krizin ne kadar şiddetli olduğunu insanları nasıl etkilediğini eserinde yer vermiştir.

4.2.4. 1929 Krizine çözüm yaklaşımları

4.2.4.1. *Büyük Buhrana (1929 krizi) Klasik Ekolün Yaklaşımı*

Büyük bunalım, birinci dünya savaşı döneminde altın para standardını terk eden ve paralarını dalgalanmaya bırakan ülkelerin yeniden altın standardına dönmelerine neden olmuştur. Aslında bu geriye dönüş Klasik iktisatçıların dünyayı etkisi altına alan bunalıma karşı önerdikleri bir çözümdür. Çünkü Klasikler, altın para standardının savaş öncesi dönemde olduğu gibi kusursuz bir şekilde işleyeceğine inanıyorlardı. Böylece onlara göre uluslar arası enflasyon transferi kontrol altına alınabilecekti (Tunay, 2007: 163).

Klasikler büyük bunalım döneminde görülen yüksek yaygın işsizliğin toplam talep yetersizliğinden ileri geldiğini kabul etmemişlerdir. Ayrıca, devlet harcamalarının artırılmasında toplam talebin teşvik edilmesine dayanan genişletici veya reflasyonist politikaları da reddederler. Onlara göre; Birinci dünya savaşı sonrası dönemde artan fiyatları düşürmek ve dış ticareti daha rekabetçi hale getirmek için uygulanan daraltıcı veya deflasyonist politikalar doğrudan işsizliğe yol açmıştır. Fakat çoğu Klasik iktisatçı devletin ekonomiye müdahale etmek ve toplam talebi genişletmek için bunu kasten yaptığını ileri sürmüştür. İkinci dünya savaşı öncesi dönemde birçok ülkede yaşanan toplu ve geniş hacimli işsizlikler, klasiklere göre, emek piyasalarının dengeye ulaşma konusundaki başarısızlıklarından ileri gelmiştir. Yani, şirketler açısından bir maliyet unsuru olan reel ücret düzeylerinde düşüş sağlanamaması işsizliğe yol açmıştır bunda, reel ücret indirimlerine karşı çıkan işçi sendikalarının etkisi büyüktür. Dolayısıyla klasikler, insanların ücret indirimlerini kabul etmeye ve tasarrufa yönelmeye teşvik edilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Böylece bir yandan işsizlik azalırken, diğer yandan üretim

artacak ve yeni iş alanları doğacaktır (Tunay, 2007: 164).

Büyük bunalım yıllarında bazı politikacılar ve iktisatçılar, işsizliğin devlet tarafından bir kamu istihdam programı uygulanarak düşürülebileceğini ileri sürmüşlerdir. Daha açık bir deyişle, devlet yeni yollar, hastaneler, barajlar ve diğer alt yapı yatırımlarına girişerek istihdamı arttırabilir ve işsizliği düşürebilir. Ancak klasikler, bu tür politikalar izlenmesinin işe yaramayacağını ve yüksek maliyetli olacağını savunmuşlardır. Klasiklere göre devlet tarafından istihdam programı izlenmesi; ya ilave vergilerle, ya ilave kamu borçlanmasıyla ya da ilave para basılarak finanse edilebilirdi ve bu yolların hiçbirisi işsizlik sorununu çözmeyecekti. Klasikler, ekonominin kendi dinamikleriyle dengeye ulaşması ve müdahale edilmemesi konusundaki görüşlerinde ısrar etmişlerdir. Bundan ötürü, devletin artan işsizlere yaptığı işsizlik yardımlarını keserek bütçe dengesini sağlaması gerektiğini önermişlerdir. 1920’li ve 30’lu yıllarda, söz konusu klasik politikalar izlenmiştir ve bütçe dengesi sağlanmaya çalışılmıştır. Genişletici politikalar, yani devlet eliyle toplam talebi teşvik eden talep yönetimi politikalar reddedilmiştir. Fakat ekonomik durgunluk ve yüksek işsizlik yine de etkisini sürdürmüştür (Tunay, 2007: 164-165).

Sonuç olarak klasiklerin önerdiği politikalar krizi önleyememiş ve daha da derinleşmesine sebep olmuştur. 1929 ekonomik buhranı klasik ekolün yıkılmasına keynesyen okulun ise doğmasına zemin hazırlamıştır.

4.2.4.2. Büyük Buhrana Keynesyen Okulun Çözüm Yaklaşımı

Keynes, politika önerilerini işsizlik ve enflasyon konusunda yaptığı analizlerin üstüne inşa etmiştir. Keynes’in geliştirdiği modele göre enjeksiyonlar sızıntılara eşit olmadığında dengesizlik durumu söz konusudur. Bunları yeniden dengeye gelebilmesi için fiyatlarda bir değişme olmaksızın milli gelir ve istihdam da değişme olması gerekmektedir. Söz konusu modelde denge durumunda enjeksiyonlar $(I+G+X)$, sızıntılara $(S+T+M)$ eşittir. Şayet enjeksiyonlarda bir artış olursa örneğin, iş alemi daha fazla yatırım yapmaya karar verirse, toplam talep (AD) yükselecektir. Şirketlerin talep artışına tepkisi, daha fazla emek kaynak kullanarak üretimlerini arttırmak olacaktır. Emek ve kaynak kullanımındaki artış, halka ödenen gelirleri (Y) yükseltecektir. Geliri artan halk tüketimini arttıracak ve şirketlerin satışları yükselecektir. Şirketler, satışlardaki artışa karşılık olarak üretimlerini daha arttıracak ve bu amaçla daha çok emek ve kaynak kullanacaktır. Halkın gelirleri de yine artış gösterecektir. Tüketim ardından buna paralel olarak üretim artacak ve istihdamdaki artış katlanacaktır. Söz konusu sürece harekete geçiren etkiye “çarpan etkisi” denilmektedir. Çarpan kavramını ortaya atan iktisatçı F.Kahn, ekonomik analizler için

kullanan iktisatçı ise Keynes'tir. Bu süreç sonsuza kadar böyle sürüp gitmez. Belli bir süre sonra halkın tasarrufları artar ve süreç tersine işler (Tunay, 2007: 168-169).

Gelirlerin döngüsel akışındaki denge, üretimin ve istihdamın herhangi bir düzeyinde meydana gelebilir. Bunun anlamı, Klasiklerin ileri sürdükleri gibi dengenin tam istihdam düzeyinde sağlanmasının şart olmadığıdır. Eğer toplam talep (AD) çok düşükse, bir durgunluk ve yüksek işsizlik görülecektir. Bu durumda, devletin toplam talebi arttırmak için ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini ifade eden Keynes'e göre ,iki temel politika aracı söz konusudur: Maliye politikası ve para politikası (Tunay, 2007: 168-169).

Keynes, devletin kamu harcamaları (G) ile vergiler (T) arasında bir denge kurmayı, dolayısıyla enjeksiyonlar ile sızıntılar arasında da denge sağlamaya çalıştığını varsayar. O'na göre; devlet bu amaçla toplam talebi (AD) kontrol etmelidir. Devlet bir ekonomik durgunlukla karşı karşıya kaldığında, toplam talebi arttırmak için harcamalarını yükseltecek ve vergileri düşürecektir. Diğer bir deyişle, kısa dönemde bütçe dengesi yerine bütçe açığını sağlamak yoluna gidecektir. Böylece bir çarpan etkisi ortaya çıkacaktır (Tunay, 2007: 168-169).

Keynes, devletin ekonomideki para arzını değiştirerek faiz oranlarını yönlendirebileceğini de ileri sürmüştür. Keynes'in kabul ettiği para politikası anlayışında para arzı arttırıldığında faiz oranları düşecek ve toplam talep yükselecektir. Böylece, ekonomideki harcamalar uyarılacaktır. Keynes, para politikalarının maliye politikalarına göre daha az uygulanabilir olduğuna inanmıştır. Çünkü para arzını arttırmak insanları reel mal ve hizmetlere harcama yapmaktansa finansal yatırım araçlarıyla spekülasyon yapmaya iter. Her iki politikanın birlikte kullanılması daha etkilidir. Örneğin, devlet kamu harcamalarını arttırmak (maliye politikası) ve para arzını "dışlama etkisine"(crowding-out effect) neden olmayacaktır. Sonuçta üretim ve istihdam da önemli bir artış sağlanacaktır. Eğer toplam talep çok fazla artarsa enflasyon bir sorun haline gelecektir. Bu durum ikinci dünya savaşı döneminde savaşa katılan birçok ülkede yüksek savaş harcamalarından ötürü görünmüştür. Ekonomi potansiyel üretim düzeyine yaklaştıkça, daha çok şirket tam kapasiteye ulaşır ve atıl kaynak miktarı azalır. Bu da, fiyatların üretime oranla daha hızlı artmasına yol açar (Tunay, 2007: 170).

Klasiklerin savunduğunun aksine Keynes, kapitalizmin doğası gereği istikrarsız olduğunu ve tam istihdama götüreceği doğal bir eğilimin olmadığını ifade etmiştir. Eğer devlet müdahale etmezse bazen tesadüfen tam istihdam dengesi olabileceğini belirtmiştir. Ayrıca ekonomik dengeyi sağlamak amacıyla para politikasıyla ekonomiye müdahale edilmesini yeterli bulmamış, öncelikli kullanılması gereken politikanın maliye politikası

olması gerektiğini belirtmiştir. Keynesyen yaklaşımda talep önemlidir. Çünkü Keynes istihdam seviyesinin efektif talebin de tüketim yatırım harcamalarına bağlı olduğunu ve bunun iktisatçılar tarafından belirterek eksik istihdam da denge oluşmasının nedeninin efektif talep yetersizliği olduğunu ifade etmektedir. Böylece klasiklerin piyasa ve fiyat mekanizmasına bağladıkları denge koşulunu Keynes milli piyasa ve fiyat mekanizmasına bağladıkları denge koşulunun Keynes milli gelirdeki değişmelere dayandırmaktadır. Keynes'e göre milli gelir düzeyi efektif talep tarafından efektif talep ise tüketim eğilimi ve müteşebbislerin beklentilerine bağlı yatırım talebi tarafından belirlenmektedir. Keynes, klasiklerin iddia ettiği üzere ekonominin kendiliğinden ve daima tam istihdama ulaşmasının mümkün olmayacağını ve buna paralel olarak denk bütçe, düşük vergi, düşük kamu harcaması, tasarrufun fazileti, serbest ticaret ve say kanunun geçerliliğinin özel bir durum olduğunu ileri sürmüştür. Tam istihdama ulaşabilmek için devletin ekonomiye aktif müdahalesinin gerekli olduğunu, bunun efektif talebi para ve maliye politikalarıyla yönlendirerek mümkün olabileceğini savunmuştur (Ulusoy, 2007: 50-51).

Keynes likidite tuzağı ve sermayenin marjinal etkinliğinin faiz oranlarından daha hızlı azalması nedeniyle, izlenecek para politikasının efektif talebi genişletme etkisinin olmayacağını savunduktan sonra, tek etkin araç olarak maliye politikasını önermektedir. Keynes'e göre ekonomideki dengesizliğin nedeni piyasalardaki yatırım düzeyinin istikrarsızlığıdır. Bu sorun ancak yatırım düzeyinin devlet tarafından stabilize edilmesiyle aşılabilir (Ulusoy, 2007: 51).

Sonuç olarak Keynes 1929 dünya ekonomik buhranını efektif talep yetersizliğine ve yatırımlardaki istikrarsızlığa bağlamıştır. Bunun aşılması için devletin piyasaya aktif müdahale araçlarıyla müdahale edilmesini önererek krizin aşılmasını aktif devlet müdahalesiyle olabileceğini söylemiştir. Aynı zamanda Keynes klasiklerin iddia ettiği durumların ancak tesadüf olabileceğini ileri sürerek klasikleri eleştirmiş ve modern maliyenin temellerini atmıştır. Keynes krize ilişkin görüşlerini "*istihdam faiz ve paranın genel teorisi*" adlı eserinde belirterek keynesyen okulun başlamasına yani sistemleşmesine olanak sağlamıştır. Keynes bu eserinde modern maliyenin başlangıcının da temellerini atmıştır.

4.2.4.3. Monetaristlerin Krize Yaklaşımı

Keynesyen 1960'lara kadar genel kabul görmüş büyük buhrandan çıkış için önerdikleri politikalar işe yarayarak taraftar toplamasını sağlamış birçok ülke krizi atlatabilmek adına keynesyen politikaları uygulamıştır. Fakat 1960'lardan sonra özellikle

Milton Friedman Ve Anna Schwartz gibi monetarist okula mensup iktisatçıların eleştiresine uğramıştır. Nitekim 1970'li yıllarda yaşanan stagflasyon krizinin keynesyen iktisatçıların politikalarının yetersiz kalması onları haklı çıkarmıştır. Monetarist iktisatçılar 1929 krizinin nedenlerini ise şöyle açıklamıştır (Yıldırım, Bakırtaş, Yılmaz, 2008: 211).

Bir kuşak sonra M.Friedman ve A.Schwartz büyük buhranı 1929- 1933 döneminde ABD'de de uygulanan daraltıcı para politikası ile açıklamışlardır. Friedman ve Schwartz 1930'larda ABD'de ortaya çıkan banka iflaslarını önlenmeyen para politikasının ekonomik dalgalanmanın normal daralma devresinin, felaket niteliğinde bir çöküntüye dönüşmesinin de sorumlusu olduğunu vurgulamıştır. Monetarist okul mensupları krizin yanlış uygulanan para politikasından ileri geldiğini belirterek keynesyen okulu eleştirmişlerdir (Yıldırım, Bakırtaş, Yılmaz, 2008: 211).

4.3. Petrol Krizi (1973 Krizi)

4.3.1. Nedenleri

Petrol piyasası karmaşık (kompleks) ve dinamik bir yapıya sahiptir. Karmaşıklığın nedeni birbirinden bağımsız ve/veya birbirini etkileyen çok sayıda ve nitelikte siyasal, ekonomik, sosyo-kültürel ve teknolojik etkene bağlı olmasıdır.

Petrol sanayisi, nitelik itibarıyla sermaye yoğun ve büyük ölçekli olduğundan, burada çalışan firmalar büyük bir ekonomik güç oluşturmakta, ulusal ve uluslararası düzeyde strateji ve politika uygulayabilmektedirler (Önertürk, 1983: 14).

Bazı Orta Doğu şirketleri, petrol şirketlerini millileştirme yoluna gittiler. Petrolün Batı ve Amerika üzerine siyasi baskı aracı olarak kullanılması için iki yol vardı. Biri üretimi dolayısıyla ihracatı kısmak, diğeri de fiyatları yükseltmekti. Üretimi kısmanın iki sakıncası vardı. Önce, üretici ülkelerin gelirlerini azaltırdı, sonra da bütün Batı endüstrisi enerji bakımından petrole dayandığı için üretimi kısmak sert tepkilere yol açabilirdi. İşte bu sebeple, 1973 savaşından (6 Ekim 1973 Yom Kippur Savaşı) sonra ikinci yola, yani fiyatların yükseltilmesine başvuruldu. Bu metodun başarılı olduğu söylenebilir. Çünkü 1973 Ocak ayında varili 2,59 dolar olan Arap petrolü, 1973 Ekim'inde 5,11 ve 1974 Ocak ayında da 11.65 dolara çıktı. Bu, bir yıl içinde dört mislinden fazla artış demektir. Petrol krizindeki petrol fiyat artışlarının öncesinde, dünya ekonomisinin gündemindeki temel ekonomik sorun olarak hızlanan enflasyon dikkat çekmektedir. Buna rağmen özellikle OECD, 1970'ler boyunca endüstrileşmiş ülkelerin yaşadığı enflasyonu açıklamakta neden olarak petrol fiyat artışlarının kullanma eğiliminde olmuştur. Bu bağlamda, petrol fiyat

artışlarının dünya enflasyonunu başlatan değil onu hızlandıran bir faktör olarak ele alınması doğru olacaktır (Akgün, 2006: 23; Ay, 2011: 35).

Yaşanan bazı ardışık gelişmelerde kriz öncesinde fiyat artışlarına dayanak sağlayan bir “petrol kıtlığı” havası yaratılmasına yetmiştir. Örneğin 1968’de Paris’te yapılan bir OECD toplantısının Avrupa hükümetlerine Amerikan petrol üretiminin yakın bir gelecekte kapasite sınırına erişeceğinin açıklanmasıdır. Açıklamadan dolayı korkuya kapılan OECD, üyelerine petrol stoklarını arttırmayı tavsiye etmiş, stok oranlarını 1 Ocak 1975’e kadar 90 günlüğüne çıkarmalarını istemiştir. O tarihlerde Avrupa petrol gereksiniminin yüzde 30’unu karşılayan Kaddafi liderliğindeki Libya’nın, petrol şirketlerine isteklerini kabul ettirmek için üretim kesintilerine gitmesi ayrı bir nokta olarak belirtilebilir. 1960’ların sonları 1970’lerin başları bir petrol bolluğu halinde geçmiştir. Yani arz sıkıntısı görülmemektedir. Bu nedenle kıtlığın fiziksel bir boyutu olmayıp, sadece sanal olarak yayıldığı söylenebilir. Ancak bu boyut piyasanın petrol talebini artırması için yeterli zemin hazırlamamıştır (Akgün, 2006: 25; Ay, 2001: 35-36).

1973’ün son aylarındaki olayları değerlendirirsek, petrol krizinin niteliğini şöyle açıklayabiliriz. Önce, Ekim ortasında, OPEC devletleri tarafından petrol fiyatları, Orta Doğu Savaşı’ndan ve Arap politikasından bağımsız olarak, arttırılmıştır. Daha sonra bunu, Arapların ambargo uygulaması ve üretimi kısımaları izlemiştir. Arap petrol ambargosu, genel olarak bir petrol ambargosu uygulamanın zor oluşu ve özel olarak da tüm Arap devletlerinin bu politikayı desteklemeleri nedeniyle, gerçekte başarılı olamamıştır. Ancak üretimin kısılması ve ambargo olayı, dünya petrol piyasasını olağan işlerliğinden uzaklaştırarak bir “kriz” ortamı doğurmuş ve bu ortamda alıcıların herhangi bir fiyattan petrol almaya razı olmalarını değerlendiren OPEC de, petrol fiyatlarını yeniden yükseltmiştir. 1974 ilkbaharında Arap petrol ambargosu tümüyle etkinliğini yitirmiş ve giderek OPEC tarafından kaldırılmıştır. Ancak bir OPEC politikası olarak başlayan ve devam eden petrol fiyatlarının yükseltilmesi olayı, daha sonraki yıllarda da etkilerini sürdürmeye devam etmiştir. Üstelik Arap petrol ambargosu ve üretim kısıma politikası, “düşmanları cezalandırmaya ve dostları ödüllendirmeye yönelik olmuştusa da, fiyatlardaki hızlı yükseliş dostları ve düşmanları aynı biçimde olumsuz etkilemiştir.”

Böylece önceleri yalnızca bir “Arap politikası” izlenimini uyandıran petrol krizi, tüm dünyayı etkileyen bir olay haline gelmiştir (Gürel, 1979:154).

Kriz öncesi sadece ‘cent’ ile ifade edilen petrol afişe fiyat artışları, 1973’ün sonundan itibaren artık ‘dolar’ ile açıklanmaya başlamıştır. Krizin dünya ekonomisine yansımaları gecikmemiştir. Başta gelişmiş ülkeler olmak üzere gelişmekte olan ülkelerde

krizin etkileri ağır bir şekilde hissedilmiş, enflasyon artmış, büyüme hadleri düşmüş, ödemeler dengesi altüst olmuştur. Dünya genel ticaret hacminde büyük daralmalar görülmüş, doğal olarak durgunluk dönemi yaşanmıştır (Akgün, 2006: 26; Ay, 2011: 36).

İkinci petrol krizi ise ilk krizin etkilerinin yok edilmeye çalışıldığı 1979- 1980 yıllarında yaşanmıştır. İkinci krizin yaşanmasındaki ana neden 1978 sonu başlayan İran Devrimi'nin petrol sektörüne sıçrayarak İran petrol ihracatının kesintiye uğramasına neden olmasıdır. Piyasadaki kıtlık beklentileri, petrol fiyatlarının artmasına ve ikinci petrol krizinin yaşanmasına neden olmuştur. OPEC'in petrol fiyatını kolayca arttırabilmesinin nedeni petrol fiyatı talep esnekliğinin kısa dönemde katı olması yani fiyat artışının talepteki azalmadan daha fazla olmasıdır. Şah'ın devrilmesi, ABD-İran Rehineler Krizi sırasında İran'ın ABD mali sistemindeki 8 milyar dolarlık aktiflerinin dondurulması, Eylül 1980'deki İran-Irak Savaşı, piyasadaki kıtlık beklentilerini arttırarak petrol fiyatlarının yükselişine neden olan siyasi gelişmelerdir. İkinci petrol krizinde petrol fiyatları, Haziran 1978 ve Ekim 1981 tarihleri arasında %170'lik bir artışla varil başı 12.70\$'dan 34\$'a yükselmiştir. Spot piyasalarda ise petrol fiyatları daha da artarak varil başına 40-41\$ seviyelerine ulaşmıştır (Pala, 2001: 175; İpek, 2008: 15).

4.3.2. Yayılması

1973 ve 1979 yıllarında yaşanan iki enerji krizinin ardından dünya ekonomisinin büyük bunalımından sonraki en önemli durgunluğa sahne olmuştur. Petrol fiyatlarındaki ani artışın neden olduğu arz şokları, talep değişmezken arz eğrisini sola doğru kaydırmıştır. Böylece fiyatlar genel düzeyinde bir artış meydana gelirken aynı zamanda ekonomik bir daralma söz konusu olmuştur (Sönmezler, 2007: 34).

Yaşanan bu petrol şoku dünyada çeşitli negatif etkilere neden olmuştur; işsizlik, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra en yüksek noktasına ulaşmış, firmaların borç yükleri artmış, dünya ticaret hacmi daralmış, stagflasyon meydana gelmiş; yani fiyatlar artmış, istihdam artışı olmamış, tersine işsizlik artmıştır. Bu da rekabet imkânlarını daraltıyordu. 1970'lerin ilk yarısında petrol krizleri ve savaşlar nedeniyle Bretton Woods para sisteminin çökmesinden sonra, teknolojik ve finansal yeniliklere paralel olarak hızlı bir küreselleşme süreci yaşanmaya başlamıştır. 1970'li yıllarda birçok ülkede IMF'nin desteğiyle krizden çıkmak amacıyla yapısal uyum programları uygulanmaya konulmuştur. Bu programlar özellikle gelişmekte olan ülkelere tavsiye edilmekteydi. Esas olarak kamu harcamalarının azaltılması, ücret artışlarının sınırlandırılması, kambiyo rejimlerinin serbestleştirilmesi, konvertibiliteye geçiş, ekonominin dışa açılması ve rekabetçi bir yapı oluşturulması,

paranın değerinin düşürülmesi ve rekabetçi olması gibi önlemler içermekteydi (Günel, 2001: 1033).

1980'lere gelindiğinde, 1970'lerdeki ekonomik gerilemeler ve yerel ekonomilerin, petrolü daha tutumlu kullanmak için çeşitli ayarlamalar yapmış olması sonucu, petrole talep kontrol altına alındı ve petrol fiyatları daha istikrarlı düzeylere dönmeye başlamıştır. Bu dönemin tüm ekonomilere etkisi aynı olmadı. Petrol bakımından Ortadoğu ülkeleri, hem fiyatlardaki artıştan hem de dünyanın diğer yerlerindeki petrol üretiminin yavaşlamasından dolayı muazzam paralar kazandırmışlardır (Balı, Büyükşalvarcı, 2011: 127).

1979-1980 yıllarında ikinci petrol şokunun ortaya çıkmasıyla, petrolün ithalatçısı GOÜ'lerin dış açıkları yeniden büyümüş, uluslararası enflasyon artmış ve dünya ekonomisi bir durgunluğa girmiştir. Artan fiyatları önlemek amacıyla sanayileşmiş ülkeler anti-enflasyonist politikalar izlemeye başlamış, bu durum dünya ticaret hacmini daraltmış ve korumacılık eğilimlerini artırmıştır. Faiz oranları hızla artmış, dış ticaret hadleri GOÜ'ler aleyhine dönmüştür. Birçok GOÜ, dış çevrede meydana gelen bu olumsuz gelişmelere uyum sağlamaya çalışmış ve bu konuda ağır bir politik faturaya katlanmak zorunda kalmıştır. Güney Kore gibi bazı GOÜ'ler, ekonomilerini yeniden yapılandırmış, piyasa ekonomisi ve ihracata yönelik politikalara ağırlık vermişlerdir. Bütün bu çabaların sonucunda sadece çok az sayıda GOÜ, dış borçlarını ödeyebilecek kapasiteye imkân verecek ödemeler dengesine ve "kendi kendilerine yeterli" büyüme hızına ulaşabilmişlerdir (Sugözü, 2010: 212).

4.3.3. Etkileri

Tarihte, dünya petrollerinin en bol olduğu Ortadoğu'da 1951 yılında Anglo-Pers Şirketinin millileştirilmesi, 1957 yılında Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesi, 1967 ve 1973 İsrail-Arap Savaşları, 1978 İran Devrimi, 1980 Irak-İran ve 1990-2003 Irak-ABD Savaşları başta olmak üzere çok sayıda savaş ve kriz çıkmıştır. Bunlar petrol ambargolarına ve dünya pazarlarında farklı sürelerde ve miktarlarda petrol kesilmelerine ve dolayısıyla, petrol fiyatlarının yükselmesine neden olmuştur. Oluşan bu krizler, dünyada kriz yaşamayan bölgelerden daha fazla petrol üretme çabaları, stoklardan kullanma ve petrol ihraç eden ülkelerin petrol gelirlerine ihtiyaç olması nedeniyle uyguladıkları ambargoları kaldırmaları ile aşılmıştır (Bayraç, t.y.).

Petrol fiyatları, dünya ve ülke ekonomik performansı açısından önemli göstergelerden biri durumundadır. Doğal olarak, petrol fiyatlarındaki artış ne kadar fazla

ve uzun süreli ise, makro ekonomi üzerindeki etki de o kadar büyük olmaktadır. Fiyat artışının ekonomi üzerindeki doğrudan etkisinin büyüklüğü genel olarak; petrol maliyetinin milli gelir içindeki payı, nihai kullanıcıların tüketimde tasarruf etme ve verimli kullanma becerisi ile alternatif enerji kaynaklarının kullanımına bağlıdır (Bayraç, t.y.).

Petrol ithalatçısı konumundaki ülkelerde artan petrol fiyatları, enflasyon ve girdi maliyetlerinde yükselişe neden olurken, petrol dışı ürünlere olan talebin de düşmesine yol açar. Hükümet harcamalarında kısıntıya gidilmesi sonucu, bir yandan vergi gelirleri düşerken, diğer yandan da bütçe açığı artar. Bu durum, faiz oranlarını arttırırken, ücretlerin reel düşüşe karşı direnç göstermesi sonucu, petrol fiyatlarındaki artış tipik olarak nominal ücret seviyeleri üzerinde baskı oluşturmaktadır (Pala, 2001: 191; İpek, 2008: 27-28).

Talepteki düşüşe, ücretler üzerindeki baskının eklenmesiyle, işsizlik (en azından kısa dönemde) artmaktadır. Yükselen fiyatların tüketici ve iş dünyasındaki güveni sarsmasıyla birlikte, söz konusu etkiler katlanarak büyümektedir. Petrol fiyatlarında yaşanan artış, uluslararası ticaret dengesini ve döviz kurlarını da etkilemektedir. Fiyatlardaki artış sonucu, petrol ithal eden ülkelerin ödemeler dengesi bozulmakta, böylece ithal malları pahalalanırken ihraç malların değerinin düşmesi, diğer bir ifadeyle reel milli gelir düşmesine neden olmaktadır (Pala, 2001: 191; İpek, 2008: 27-28).

Merkez bankasının ve hükümetin para politikalarında bir değişikliğe gitmemesi halinde, dolar kuru yükselmekte ve bu durum, petrol üreten ülkelerin, ülke varlıklarını değerlendirirken ölçüt aldıkları dolar bazlı uluslararası rezerv gereksinimi de artmaktadır.

Petrol krizi sonrası dönemde zengin ülkeler enerji tasarruf önlemleri ve yeni teknolojik gelişmeler ile enerji tüketimlerini kısma yoluna giderlerken, orta gelirli ve fakir ülkeler yüksek enerji fiyatlarına rağmen enerji tüketimlerini azaltmada başarılı olamamışlardır. Bunun nedenleri bu ülkelerin enerji talep esnekliklerinin katılığı, enerji alt yapısındaki eksiklikleri, teknolojik geri kalmışlıkları, sınaî ve enerji doygunluğuna ulaşamamaları ve enerji tasarruf önlemleri alacak kadar zengin olmamalarıdır (Pala, 2001: 191; İpek, 2008: 27-28).

OPEC üyesi ülkelerin tek taraflı yapmış oldukları petrol fiyat artışları ve artışların ekonomik yapıda varılan diğer olumsuzlukları da tetiklemesi sorunu dünya ekonomisi toptan bir durgunluğa girmiştir. Bununla birlikte, dünya ülkelerinin bu durgunluktan etkilenmeleri gelişmişlik düzeyine göre farklılık göstermiştir (Ay, 2011: 38).

4.3.3.1 Batılı Endüstri Devletleri ve Kriz

ABD, Batı Avrupa ülkeleri ve Japonya net birer petrol ithalatçısı ülkedir. Ancak bu ülkelerin krizden etkilenme dereceleri ayrımlı olmuştur.

Petrol ithal eden batılı endüstri devletlerinin, kriz iki yönlü etkilemiştir (Gürel, 1979: 173).

*Petrol arzı yönünden,

*Petrolün maliyeti bakımından,

1974 ilkbaharında Arap petrol ambargosu kalktıktan sonra, gelecekte petrol arzının yeniden kesilmesi olasılığına karşı önlem tasarılarının dışında, krizin petrol ithal eden devletleri ilgilendiren tek boyutu petrol fiyatlarının yüksekliği olmuştur.

Petrol krizinin büyük devletlerin ekonomisi üzerinde gerek petrol ambargosu gerekse petrol fiyatlarındaki ani artış ABD'yi Avrupalı müttefiklerine göre daha az etkilemiştir. Bununla beraber 1973 sonu ve 1974 başından itibaren ABD'nin petrol üreten ülkelere uyguladığı baskılar ile birlikte Arap-İsrail sorununda Arap taleplerini de dikkate alan bir yaklaşım içerisinde olması bu ülkelerin üretimi kısma politikalarından vazgeçmelerinde ve özellikle 13-17 Mart 1974'deki OAPEC toplantısında ambargodan vazgeçilmesi yönünde karar almalarında etkili olmuştur. Arap petrol kısıtlaması ve ambargosunun uygulandığı 1973 yılında ABD, petrol ithalatının küçük bir kısmını Orta Doğu'dan yaparken, Japonya gibi Pasifik ülkeleri ile Batı Avrupa ülkelerinin önemli bir kısmı petrol ihtiyaçlarının büyük bir kısmını Orta Doğu bölgesinden karşılamaktaydı (Ayhan, 2005: 142; Ay, 2011: 39-40).

1973 yılı itibarıyla ülkelerin tüm enerji tüketiminde petrolün önemi de farklılaşmaktadır. Örneğin ABD'de petrolün tüm enerji tüketimindeki yeri %47 iken, bu oran Batı Avrupa ülkeleri için %60 ve Japonya için %76 civarındaydı. 1973'te Batı Avrupa ülkelerinde ithal petrole bağımlılık %98,7 ve petrol yoksunu Japonya'da %100'e yakınken, Amerika Birleşik Devletleri'nde %35 dolayındaydı. Japonya petrol ithalatının %75'den fazlasını Orta Doğu'dan gerçekleştirirken, Batı Avrupa ülkeleri %69'unu, Amerika Birleşik Devletleri ise, toplam ithalatının %8'ini Orta Doğu'dan gerçekleştiriyordu (Ayhan, 2005: 143; Ay, 2011: 40).

Yüksek petrol fiyatları, Batılı endüstri ülkelerinde önceleri ödemeler dengesi açısından olumsuz sonuçlar doğurmuşsa da, 1974 yılı içinde bu ülkelerin ödemeler dengeleri yeniden fazla vermeye başlamıştır. Fiyat artışlarında en çok etkilenen Japonya bile, 1974 Eylül'ünde ödemeler dengesini düzeltmiş ve fazla vermeye başlamıştır. Federal

Almanya'nın, 1974'te net petrol gideri 6,25 milyar dolar arttığı halde yine de ödemeler dengesinde 9 milyar dolarlık fazla bulunmaktaydı. Fiyat artışlarının ödemeler dengesini en olumsuz etkilediği iki Batılı ülke, İtalya ve İngiltere olmuştur. 1974'te 8 milyar dolar açık veren İtalya, 1975'te bunu 2 milyar dolara indirgemeyi başarmıştır. İngiltere 1974'deki 9 milyar dolarlık açığının 7 milyarını OPEC devletlerinden ülkesine aktarılan kaynaklarla karşılamış ve 1975'de de açığın büyük kısmını kapatabilmiştir. Tüm OECD ülkeleri birlikte değerlendirildiğinde ise, 1974'de toplam OECD ödemeler dengesinin açık vermediği görülmüştür (Gürel, 1979: 176).

4.3.3.2 Az Gelişmiş Ülkeler ve Kriz

Az gelişmiş ülkelerdeki "gayri safi milli hâsıla" daki değişmelerle, enerji tüketimi arasında önemli bir bağlantı vardır. Ekonomik büyüme ve enerji talebi arasındaki ilişkiyi saptayan bir araştırmaya göre, az gelişmiş ülkelerde GSMH'daki %10'luk bir artış, enerji gereksinmesinde %13-16 artışı getirmektedir. Oysa gelişmiş endüstri ülkelerinde GSMH'daki %10'luk bir artış, enerji gereksinmesinde %9'luk bir artmayı gerektirmektedir. Ekonomik büyümeleriyle, enerji gereksinmeleri arasında bu denli önemli bir bağ bulunan az gelişmiş ülkelerin, petrol tüketimlerinin ve tüm enerji tüketimleri içindeki petrol payının giderek artmış olduğu görülmektedir. 1960 ile 1968 yılları arasında, az gelişmiş ülkelerdeki tüm enerji tüketimi içindeki petrol payı, %29'dan %43'e çıkarken, aynı dönemde kömürün payı %56'dan %34'e düşmüştür. Böyle bir durumda petrol ithal eden az gelişmiş ülkelerin, petrol fiyatlarının yükselmesinden olumsuz etkilenmeleri de doğallık kazanmaktadır (Gürel, 1979: 191).

1974 yılında, petrol ithal eden az gelişmiş ülkeler, petrolün bir variline 2,75 dolar yerine 10 dolar ödeyerek, 1973'e göre 10 milyar dolar daha fazla harcamışlardır. Bu durumda, ekonomileri için yabancı karşılıklar ve ödeme dengesi sorunları çok önemli olan az gelişmiş ülkelerin, bu sorunları daha da ağırlaştırmıştır. 1973 yılında, tüm az gelişmiş ülkelerin ticaret açığı 10.2 milyar dolar olmuşken, 1974 yılında bu sayı 28 milyara yükselmiştir (Gürel, 1979: 191-192).

Tablo 1: Petrol krizi sonrası gelişmekte olan ülkelerin borç göstergelerinin gelişimi (yüzde olarak, 1975-1986)

Ülke grubu ve göstergeler	1975	1980	1985	1986
Tüm G.O.Ü				
Borç Servis Oranı	13,7	16,2	21,8	22,6
Borç/GSMH Oranı	15,7	20,7	35,9	38,5
Yüksek borçlu G.O.Ü				
Borç Servis Oranı	24,0	27,1	33,9	37,7
Borç/GSMH Oranı	18,1	23,3	49,5	54,1
Düşük Gelirli Afrika				
Borç Servis Oranı	10,2	13,6	17,9	19,9
Borç/GSMH Oranı	25,2	39,8	68,9	72,1

(Kaynak: Balkanlı, 2006: 78)

Petrol krizinin değişik olumlu etkileri de olmuştur. Bunlardan ilki elektrik enerjisi üretiminde güneş, rüzgâr ve jeotermal gibi yeni seçeneklere yönelmesi ve bu konudaki araştırma-geliştirme çalışmalarının hızlanmasıdır. İkinci olumlu etkisi ise enerjinin sonsuz olmadığı, bu yüzden verimli kullanılması gereğinin ortaya çıkmasıdır. Üçüncü bir etkisi de enerji kaynaklarının olabildiğince ulusal sınırlar içinde sağlanması fikrinin gelişmesidir. Dördüncü etkide diğer sanayi üretimlerinde olduğu gibi enerjinin de çevre boyutunun

gündeme gelmesidir. Bütün bu etkiler birlikte değerlendirildiğinde enerjide planlamanın önemi ön plana çıkmaktadır (Akgün, 2006: 26; Ay, 2011: 26).

4.3.4. Krizden çıkış politikaları

4.3.4.1. Monetarist okul çözüm önerileri

İkinci Dünya Savaşından sonra Keynesyen iktisat anlayışı üzerine oturtulmuş olan dünya ekonomisi, ABD'nin ekonomik otoritesinin gerilemesi, doların rezerv para statüsünü kaybetmesi, 1973-1974 ve 1979-1980 yıllarında yaşanan petrol şokları ile o zamana dek görülmemiş bir kriz yaşamaya başlamıştır. Bunalımın bir boyutunu durgunluk yani üretimin düşmesi oluşturmuş; özellikle sanayi üretimi 1970'li yılların ikinci yarısında her ülkede önemli oranlarda düşme göstermiştir. Bunalımın ikinci boyutunu ise fiyat artışları (enflasyon) oluşturmuş; üretim düşmesine karşın bir fiyat patlaması yaşanmıştır (Şaylan, 1995: 80; Erdoğan ve Ak, t.y.).

Kendini sürekli fiyat artışları ve yükselen işsizlik düzeyi biçiminde gösteren krize karşı uygulanan Keynesyen iktisat politikaları sorunu çözemiyordu. Çünkü durgunluk ile enflasyonun bir arada yaşandığı, stagflasyon olarak adlandırılan bu durum Keynesyen ekonomi açısından ilk defa karşılaşılan bir durumdu. Keynesyen ekonomiye göre ekonomi daralırken işsizlik artacak, ekonomi genişlerken işsizlik azalacaktı. Enflasyon hızı ile işsizlik oranı arasında ters yönlü bir ilişki vardı (Savaş, 1997: 796; Erdoğan ve Ak, 2000: 5).

Enflasyon ithalatla dış ülkelere geldiği veya ithal girdilerinin, özellikle petrol ürünlerindeki artışların enflasyon doğurduğu iddiaları da kabul edilmemektedir. Büyük ülkelerin nakit para durumunun altın standartlarına bağlı olduğu zamanlarda enflasyonun dış ülkelere geldiği doğrudur. O zamanlar, enflasyon, uluslar arası bir olaydı. Çünkü birçok ülke aynı malı para olarak kullanıyordu ve para yerine geçen malın miktarını arttıran her hangi bir olay hepsinin fiyatını etkiliyordu. Fakat bu durum son yıllar için kesinlikle doğru değildir(1970-1980'li yıllar). Eğer doğru olsaydı, enflasyon oranları, değişik ülkeler arasında bu ölçüde farklılık göstermezdi. 1870'lerde Japonya ve İngiltere yılda %30'luk bir enflasyon yaşadı. Aynı yıllarda A.B.D.'de enflasyon %10, Almanya'da ise %5'in altındaydı. Enflasyonun birçok ülkede aynı anda meydana gelmesi, soruna evrensel bir boyut kazandırmaz. Tıpkı aşırı kamu harcamalarının ve bütçe açıklarının bütün ülkelerde aynı düzeyde olmaması gibi. Aynı şekilde, enflasyon, her ülke kendi enflasyonunu kontrol etme becerisini göstermediğinden de uluslararası bir olay değildir.

Nitekim yüksek hükümet harcamaları ve bütçe açıkları da ülkelerin kontrolü dışındaki kuvvetlerce meydana getirilmemektedir (Friedman, 1992: 203; Akdiş, t.y.).

Bu konuda Friedman'ın açıklamaları özetle şöyledir: Yüksek işsizlik ve yavaş büyümenin enflasyon tedavisi olduğunu devamlı okuyoruz; kabullenmemiz gereken seçenek ya daha fazla enflasyon; ya da, daha fazla işsizliktir. Enflasyonun tedavisi yavaş büyüme ve yüksek işsizliği teşvik eder. Buna rağmen son on yılda A.B.D.'nin ekonomik büyümesi yavaşlamış, işsizlik ortalaması fazlalaşmış ve aynı zamanda enflasyon oranı da gittikçe yükselmiştir. Hem daha fazla işsizlik, hem de daha fazla enflasyon olmuştur. Başka memleketler de aynı tecrübeyi geçirmişlerdir. 1968'lerden sonra en açık şekliyle İngiltere'de olmak üzere bir çok batı ülkesinde yükselen işsizlik oranları hızlanan enflasyon oranları ile birlikte görülmeye ve ilişkilendirilmeye çalışmıştır (Trevithick 2001).

4.3.4.2. Arz Yanlı İktisat Okulları Çözüm Önerileri

Petrol fiyatları ve ekonomik aktivite arasındaki ilişki en iyi şekilde klasik arz yanlı etki ile açıklanmaktadır. Klasik arz yanlı etki, aynı zamanda petrol fiyatı şokları ve enflasyon artışı arasındaki pozitif ilişkiyi de açıklayabilmektedir. Klasik arz yanlı etki, artan petrol fiyatlarının önemli bir üretim girdisine erişimi azaltarak ekonomik aktiviteyi etkilemesi anlamına gelmektedir. Yükselen petrol fiyatları, üretimin temel girdilerinden olan enerjinin kıtlık probleminin arttığını göstermektedir. Bunun sonucu olarak üretim çıktısındaki büyüme ve verimlilik düşmektedir. Düşen verimlilik nedeniyle; reel ücretlerdeki büyüme küçültmekte ve enflasyonu hızlandıracak şekilde işsizlik oranını artmaktadır. Tüketiciler, petrol fiyatlarındaki artışın geçici olduğunu ya da çıktı üzerindeki kısa dönem etkilerin şiddetinin uzun döneme kıyasla daha büyük olacağını düşünüyorlarsa, tüketimlerini sabit tutacaklardır. Bunu daha az tasarruf yaparak veya daha çok borçlanarak sağlayacaklardır ki daha çok borçlanmak denge reel faiz oranını arttıracaktır. Üretim çıktısındaki düşüş ve reel faiz oranındaki artış reel para talebinin düşmesine, enflasyon oranının artmasına neden olmaktadır. Petrol fiyatlarındaki artış GSYİH' da düşüşe, enflasyonda ve reel faiz oranlarında artışa yol açmaktadır (Brown ve Yücel, 2002: 3; İpek, 2008: 33-34).

Nominal ücretlerin aşağı doğru katı olması durumunda, GSYİH büyümesindeki düşüş işsizliğin artmasına ve GSYİH'daki büyümenin daha da azalmasına sebep olmaktadır. GSYİH büyümesindeki başlangıçtaki düşüşün nedeni emek verimliliğindeki düşüştür. Eğer reel ücretler düşen emek verimliliği kadar azalmazsa, firmalar işçi

çıkarmakta ve bu şekilde işsizlik oranı artmakta, GSYİH kayıpları artmaktadır. Eğer nominal ücretler aşağı doğru katı ise gerekli ücret düşüşü ancak beklenmeyen enflasyon kanalı ile sağlanabilmektedir. Beklenmeyen enflasyon, en az GSYİH'daki düşüş kadar büyük olmalıdır (Brown ve Yücel, 2002: 4; İpek, 2008).

4.3.4.3 Neoliberal politikalar

1929 bunalımı koşulları nasıl piyasanın yetersiz kaldığı alanlarda devletin sorumluluklarının artmasını gündeme getirdiyse, 1970'lerin ortamı da devletin ekonomide ve mali yapıdaki ağırlığına, kamu kesiminin üretim ve paylaşımına karşı çıkan düşünceleri ön plana çıkarmıştır. Sonuç itibarıyla dünya ekonomisi 30'lu yıllar öncesine geri dönüş anlamına gelecek biçimde, serbest piyasa mekanizmasını merkezine alan liberal bir eksene (Neoliberal iktisatta denilebilir) doğru kaymaya başlamıştır (Başkaya, 1997: 36-37; Erdoğan ve Ak, t.y.).

Neo-liberalizmin ortaya çıkışı ilk önce fikir alanında oldu. 1960'lı yıllar ve özellikle 1970'li yılların başlarından itibaren klasik liberalizm temel ilkelerini savunan başlıca üç çağdaş iktisadi düşünce okulu akademik ve politik çevrelerde seslerini duyurmaya başladılar. Friedrich Von Hayek'in kurucusu olduğu Neo-Avusturya Okulu, Milton Friedman'ın liderliğini yaptığı Chicago İktisat Okulu, James M.Buchanan'ın liderliğini yaptığı Virginia Politik İktisat okulu liberalizmin yeniden gün ışığına çıkmasında önemli rol oynadılar (Aktan, 1994: 27; Erdoğan ve Ak, t.y.).

A.B.D.'de Reagan'ın, İngiltere'de ise Thatcher'in 1980'li yılların başında iktidara gelmeleri ile birlikte bu ülkelerde hızla Neo-liberal politikalar uygulanmaya başlandı. Bu ülkelerde uygulanan Neo-liberal ekonomi politikaları-kamu harcamalarının azaltılması, denk bir bütçe politikası izlenmesi, vergi oranlarını indirilmesi ve tarafsız bir vergi politikası uygulanması, istikrarlı bir para politikası uygulaması, özelleştirme, yasal kurumsal serbestleşme (deregülasyon) gibi ortak özellikler taşıyordu (Aktan, 1994: 116; Erdoğan ve Ak, t.y.).

1980 sonrasında şekillenen bu yeni dönemin temel belirleyicisi, sermayenin uluslararasılaşma eğilimindeki artıştır. Mikro ekonomik rasyonelliğin hâkim olduğu neo-liberal çözümde fiyat mekanizması aracılığıyla ekonomide yeniden dönüşüm hedeflenmektedir. Küreselleşme terimiyle tanımlanan bu sürecin teorik dayanağını oluşturan neo-liberal iktisat politikaları, sermayenin uluslararasılaşmasına bağlı olarak ulus devletin öneminin azaldığını ve ulusal sınırların belirleyiciliğinin ortadan kalktığını ileri sürer (Aktan, 1994: 117).

Neo-liberal politikalara dayalı yapısal uyum ve istikrar politikaları gereğince piyasa mekanizmasının çalışmasına dayanan ekonomide dışa açık büyüme stratejisi esastır. Söz konusu Neo-liberal iktisat politikalarının IMF (Uluslararası Para Fonu), Dünya Bankası ve WTO (Dünya Ticaret Örgütü) gibi uluslar üstü kurumlar tarafından hayata geçirildiğini söylemek yanlış olmaz (Aktan, 1994: 117).

Neo-liberal iktisadın özünü oluşturan başlıca politikalar şu şekilde sıralanabilir:

*Fiyatların serbest bırakılması, böylece devletin farklı mal ve hizmetlere ilişkin görece fiyat yapısı üzerindeki müdahalesinin azaltılması ve/veya ortadan kaldırılması ve dış ticaretin serbestleştirilmesi (liberalizasyon),

*Kamu sektörünün ekonomideki payının azaltılması ve bunun özelleştirmeler vasıtasıyla gerçekleştirilmesi,

*Yapılan özelleştirmelerle devletin ekonomideki ağırlığını sınırlandırıp bir başka deyişle crowding-out (dışlama) etkisinin ortadan kaldırılması sayesinde özel yatırımların gerçekleşmesine ortam hazırlanması,

*Daraltıcı para ve maliye politikaları uygulanarak makro ekonomik istikrarın sağlanması,

*Finansal liberalizasyonun sağlanması,

*Yurt içi tasarruf açığını gidermek için pozitif faiz oranı yoluyla uluslararası sermayenin ülkeye çekilmesi,

*Doğrudan yabancı yatırımlara izin verilmesi,

*Kambiyo denetimlerinin kaldırılarak serbest döviz piyasasının oluşturulması.

SONUÇ

1873-1973 yılları arasında yaşanan üç büyük çaplı krizin yaşanma sürecini ve çeşitli iktisat okullarının bu krizlere yaklaşımlarının incelendiği bu çalışmada Dünya ekonomisinin yaklaşık 105-112 yıllık süreçte birçok daralma ve genişleme sürecinden geçmiş olduğu saptanmıştır. Bu konjonktür dalgaları üzerine yapılan bütün çalışmaların en önemli sıkıntısı, dalgaları öngörmeye karşılaştıkları sıkıntılardır. Nitekim Klasik ve Neo Klasik okulların 1929 krizini öngörememesi Keynesyen okulun ortaya çıkmasına sebep olurken bu okulun önerdiği politikalarla başarılı sonuçlar elde edilmiş ve Dünya ekonomisi tekrar genişleme dönemine girmiştir. 1970'lerde Petrol Krizi'nde ortaya çıkan stagflasyon olgusu, Keynesyen Okulun büyük eleştiriler almasına neden olmuş ve Monetarist okul aracılığıyla ana akım iktisadi düşüncesi yükselişe geçmiştir.

Son olarak, Ana Akım İktisat okullarının suskun kalması ile birlikte, Post Keynesyen gibi ana akım dışı iktisat okullarının seslerini yükselttikleri görülmüştür. Burada elde edilen sonuç, Ana Akım İktisat okullarının temel aldığı kapitalist sistem, genişleme sürecinde yani işler iyiye giderken piyasalardan yana tavır koyup Keynesyen politikaları mümkün olduğunca ekonomi dışında tutmaya çalışmıştır. Buna karşılık işler bozulmaya başlayınca Keynesyen politikaları imdada çağırıp sisteme müdahale etmesini beklemiştir. 1929 krizi bunun en büyük örneği olmuştur.

KAYNAKLAR

- Akdiş, Muhammet.1991.“Arz-yönlü iktisatçıların Enflasyon Yaklaşımları ve Türkiye’deki Faiz Oranları”. Banka ve Ekonomik Yorumlar. Yıl:28.Sayı:8/Ağustos’dan. Doğan, Seyhun.y.y., “Keynesyen Teoriye Bir Tepki:Arz Yanlı İktisat.”.SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi.
- Akgün, Ali.2006.Petrol Fiyatlarındaki Değişimlerin İMKB-100 Endeksine Etkisi. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü)’den. Ay, Aslıhan.Dünya Ekonomisinde Krizlerin Analizi ve Krizden Çıkış Politikaları – Öneriler ve Görüşler.(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi Karadeniz Teknik Üniversitesi.İİBF).
- Aktan, Coşkun Can. 2004.Yeni İktisat Okullar. Ankara: Seçkin Kitabevi
- Aktan, Coşkun Can.2001. ‘ ‘ Kriz Yönetimi’ ’, Yeni Türkiye Dergisi, 2 (42), 847- 1480
- Aktan, C.C.1994. Çağdaş Liberal Düşüncede Politik İktisat.’den. Erdoğan, Ekrem. Ak, M.Zeki. Neo-Liberal Ekonomik Dönüşüm ve Sendikalar.
<http://www.kamuis.org.tr/pdf/7237.pdf> (30.11.2013)
- Aktan, C.Coşkun. K.A.Y.’den <http://www.biriyilik.com/odevler-kaynaklar/iktisat-isletme-ve-ekonomi/parasal-iktisat-monetarizm-ve-rasyonel-beklentiler-teorisi-..7658.html#.UrNqdfRdX0y>.(15.12.2013)
- Altuntepe, Nihat.2008.2008 Küresel Krizinin Ülkerin İstihdam Yapısı Üzerine Etkilerinin Dinamik Bir Analizi. Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü’dan.Ay, Aslıhan.2011.Dünya Ekonomisinde Yaşanan Başlıca Ekonomik Krizlerin Analizi Ve Krizden Çıkış Politikaları Öneriler Ve Görüşler.(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Aslıhan.2011. Dünya Ekonomisinde Krizlerin Analizi ve Krizden Çıkış Politikaları – Öneriler ve Görüşler.(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi. İİBF).
- Aslıhan.2011. Dünya Ekonomisinde Yaşanan Başlıca Ekonomik Krizlerin Analizi Ve Krizden Çıkış Politikaları Öneriler Ve Görüşler.(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü).

- Atik, A. Hakan.2005.Finansal Krizlerin Gölgesinde Yükselen Piyasa Ekonomileri. Ankara, Araştırma Müdürlüğü, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş'den Ay,
- Ayhan, Veysel.2005. Petrol ve Güvenlik: Ortadoğu'daki Krizlerin Ekonomi Politikası. (Basılmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü)'den.
- Balı, A.Y.. Büyüksalvarcı, A.Y.. 2011. K.A.Y..'den [\(http://www.ekodialog.com/Makaleler/petrol-krizi-ve-borc-sorunu.html\)](http://www.ekodialog.com/Makaleler/petrol-krizi-ve-borc-sorunu.html).(15.12.2013): 127
- Başkaya, F.1997. Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü.'den. Erdoğan, Ekrem. Ak, M.Zeki. Neo-Liberal Ekonomik Dönüşüm ve Sendikalar <http://www.kamuis.org.tr/pdf/7237.pdf> (30.11.2013).
- Bayraç, H.Naci. y.y..Uluslararası petrol piyasasının Ekonomik Analizi <http://www.turksam.org.tr/a1156.html>. (08.12.2013).
- Beaud, M.2003.Kapitalizmin Tarihi. Ankara: Dost Yayınevi. Çev: F. Başkaya: 152. Kaymak, Muammer. Y.Y. "1873-1896 Krizi: Mit mi Gerçeklik mi?,". Ankara Üniversitesi SBF Dergisidergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/1347/15606/. pdf. (24.11.13): 168
- Berber, Metin Y.Y. "Neoklasik İktisat Okulu." D.A.Y. <http://www.metinberber.com>(23.11.2013): 14-15.
- Berber, Metin. y.y. Yeni Klasikler http://www.metinberber.com/kullanici_dosyalari/file/yklasik.ppt. (12.11.2013).
- Bilgili, Yüksel.2011.Karşılaştırmalı İktisat Okulları. İstanbul: İkinci Sayfa Basım Yayım Dağıtım.
- Brown, Stephen P.A., Yücel, Mine K. ve Thompson, John.2002. Business Cycles: The Role of Energy Prices. Federal Reserve Bank of Dallas.'den. Evren, İpek. Dünya Petrol Fiyatlarındaki Değişimin Türkiye'nin Ekonomik Büyümesi Üzerine Etkileri. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü). http://kutuphane.balikesir.edu.tr/TEZ_ikt1.php. (13.12.2013).
- Çapraz, Neşe. 2001.Ekonomik Bunalımların Dünya'da ve Türkiye'de Yansımaları. İstanbul:DER Yayınları.
- Doğan, Seçkin.2005. Gelişmekte Olan Ülkelerde Uygulanan Ekonomik İstikrar Programının Bankacılık Sektörü Üzerindeki Etkileri Ve Finansal Krizler, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal

- Bilimler Enstitüsü'den Ay, Aslıhan (2011). Dünya Ekonomisinde Yaşanan Başlıca Ekonomik Krizlerin Analizi Ve Krizden Çıkış Politikaları Öneriler Ve Görüşler. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Eğilmez, Mahfi.2009.Küresel Finans Krizi.4. Baskı, İstanbul: Remzi Kitapevi'den Ay, Aslıhan (2011). Dünya Ekonomisinde Yaşanan Başlıca Ekonomik Krizlerin Analizi Ve Krizden Çıkış Politikaları Öneriler Ve Görüşler.(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Eğilmez, Mahfi. Kumcu, Erkan. 2009. Ekonomi Politikası.13.Basım, İstanbul:Remzi Kitapevi'den Ay, Aslıhan.2011.Dünya Ekonomisinde Yaşanan Başlıca Ekonomik Krizlerin Analizi Ve Krizden Çıkış Politikaları Öneriler Ve Görüşler.(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Eğilmez, Mahfi. 24.03.2013. "Kapitalizm ve Üç Büyük Krizi".D.A.Y. www.mahfiegilmez.com/2012/03/Kapitalizm-ve-uc-buyuk-kriz.html.(24.11.13)
- Friedman, Milton.1992.A.Y.'den.Akdiş, Muhammet.y.y..Para Arzının Enflasyon Üzerindeki Etkisi ve Milton Friedman'ın Enflasyon Yaklaşımı. <http://makdis.pamukkale.edu.tr/Mak11.htm>.(26.11.2013)
- Günel.2001. "A.Y".'den. <http://www.ekodialog.com/Makaleler/petrol-krizi-ve-borc-sorunu.html>. (15.12.2013): 1033
- Gür, Betül.y.y.. Ekonomi Biliminin Tarihsel Gelişimi'den. http://ww3.ticaret.edu.tr/bgur/files/2013/03/Ekonomi_Biliminin_Tarihsel_Gelisimi.pdf. (15.12.2013)
- Gürel, Şükrü S.. 1979.Orta Doğu Petrolünün Uluslar arası Politikadaki Yeri. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Gürsoy, Melih. 1989. Dünyadaki Büyük Ekonomik Krizlere ve Türkiye Ekonomisine Etkileri.1.B. İstanbul Metis Yayınları.
- Kaymak, Muammer.2008. "1873-1896 Krizi: Kapitalizmin Uluslararasılaşması ve Osmanlı İktisadiyatı." İ.A.Y. (24.11.13): 9
- Kınaytürk, Zuhale.2006.1990 Yılından Sonra Yaşanan Ekonomik Krizlerin Küçük e Orta Büyüklükteki İşletmeler (Kobi) Üzerindeki Etkileri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'den Ay,

- Kızılboğa, R.y.y.NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi <http://edergi.nevsehir.edu.tr/index.php/sbe/article/download/161/68>.(15.12.2013).
- Kitapçı, İsmail.2009. Siyasal Ahlak Dışı Davranışlara Farklı Bir Çözüm ;Anayasal İktisat ve Ahlak Anlayışı.
<http://www.sosyoekonomi.hacettepe.edu.tr/090202.pdf>. (15.12.2013).
- Lewis, W. A.1978. Growth And Fluctuations, 1870-1913 Oxford And London :Allen And Unwin.ss. 62-2'den.Kaymak, Muammer. Y.Y.“1873-1896 Krizi : Mit mi Gerçeklik mi?”.Ankara Üniversitesi SBF Dergisi.
Dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/134715606.pdf. (24.11.13):170 O'Brien, Denis P.1975.Dhe Classical Economists, Oxford: Clarendon'de.
- Muammer.2008. “1873-1896 Krizi: Kapitalizmin Uluslararasılaşması ve Osmanlı İktisadiyatı”. D.A.Y.İ.A.Y. (24.11.2013): 12
- Önertürk, Filiz. 1983. Petrol Ekonomisi Üzerine.'den. Bayraç,H.Naci. y.y.. Uluslararası petrol piyasasının Ekonomik Analizi.
<http://kisi.deu.edu.tr/userweb/utku.utkulu/ULUSLARARASI%20PETROL%20P%C4%B0YASASININ%20EKONOM%C4%B0K%20ANAL%C4%B0Z%C4%B0.doc>. (02.12.2013).
- Özgülven. 2001.A.Y.'den. <http://www.ekodialog.com/Makaleler/petrol-krizi-ve-borc-sorunu.html>. (15.12.2013).
- Öztürk, Murat. 2010. Neoliberal Politikalar ve Yoksulluk Üzerine Etkileri ve Türkiye'de Yoksulluğun Azaltılması, http://www.tr.boell.org/downloads/neoliberal_politikalar_ve_yoksulluk_murat_ozturk.pdf.(13.12.2013).
- Pala, Cenk. 2001.Sanayileşme Sürecinde Enerjinin Yeri ve Önemi (Basılmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü)'den. Evren, İpek. Dünya Petrol Fiyatlarındaki Değişimin Türkiye'nin Ekonomik Büyümesi Üzerine Etkileri. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü).
http://kutuphane.balikesir.edu.tr/TEZ_ikt1.php.(13.12.2013)
- Rubin, Isaac Ilych .1979.A History Of Economic Thought. Rusça'dan Çev. D. Filker, London: Ink Links'den Kaymak, Muammer.2008.''1873-1896 Krizi: Kapitalizmin Uluslararasılaşması ve Osmanlı İktisadı'' D.A.Y. İ.A.Y. (24.11.2013): 10

- Sakal, Mustafa. 2009. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Cilt: 11,
- Savaş, Veysel F.1997. İktisadın Tarihi'den. Erdoğan, Ekrem. Ak, M. Zeki. Neo-Liberal Ekonomik Dönüşüm ve Sendikalar <http://www.kamu-.tr/pdf/7237.pdf> (30.11.2013).
- Sayı:1'den <http://www.sbe.deu.edu.tr/dergi/cilt11.say%C4%B111/11.1%20sakal%20%C5%Fahin.pdf>. (15.12.2013).
- Sugözü, A.Y: 2010 <http://www.ekodialog.com/Makaleler/petrol-krizi-ve-borc-sorunu.html>.(15.12.2013): 212
- S.Y.,A.Y. Y.Y. <http://www.ekodialog.com/Makaleler/yeni-klasik-iktisat-okulu.html>
- S.Y. A.Y. Y.Y. " Neoklasik İktisat, Neo Klasik İktisatçılar." Özgün Ekonomi ve Makale Arşivi. <http://www.Ekodialog.com>.(23.112013).S.Y.
- Şaylan, G.1995. Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşleyişi. Ankara: İmge.'den Erdoğan, Ekrem. Ak, M.Zeki. Neo-Liberal Ekonomik Dönüşüm ve Sendikalar. <http://www.kamu-is.org.tr/pdf/7237.pdf> (30.11.2013).
- Trevithick, James A.1976. Enflasyon.'den. Akdiş, Muhammet. y.y.. Para Arzının Enflasyon Üzerindeki Etkisi ve Milton Friedman'ın Enflasyon Yaklaşımı. <http://makdis.pamukkale.edu.tr/Mak11.htm>. (26.11.2013).
- Tunay, K. Batu. 2007.Makro Ekonomi Teori ve Politikalar. İstanbul: Arıkan Basımevi.
- Ulusoy, Ahmet. 2007."Maliye Politikası" Trabzon:Üç Yol Kitabevi.
- Yahşi, Fahrettin. 2006. Uygulanmakta Olan Makro Ekonomik Politikaların Bankacılık Krizleri Üzerindeki Etkileri.(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Bankacılık Ve Sigortacılık Enstitüsü)'den. Ay, Aslıhan.2011.Dünya Ekonomisinde Yaşanan Başlıca Ekonomik Krizlerin Analizi Ve Krizden Çıkış Politikaları Öneriler Ve Görüşler.(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldırım, Kemal. Bakırtaş, İbrahim ve diğerleri.2008. Makro İktisatta Giriş. Ankara: Ekin YayıneviS.Y.A.Y.Y.Y."1973 Petrol Krizi ve Opec'in Kuruluşu." <http://www.tarihbilinci.com/forum/cagdas-turk-ve-dunya-tarihi-ders-notlari-293/1973-petrol-krizi-ve-opecin-kurulusu-28618/>.(15.12.2013)

